

MAGYARORSZÁG ÉS A RÓMAI
SZENTSZÉK
III.

Exquisitae lucubrationes Cornelio Szovák
amicabiliter dicatae

Szerkesztette
TUSOR PÉTER, KANÁSZ VIKTOR

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I

Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a BTK Moravcsik Gyula Intézet (ELKH)

Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
and the BTK Gyula Moravcsik Institute (ELKH)

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors*, 2022

ISSN 1786-2116

ISBN 978 615 6448 19 4

ISBN ebook 978 615 6448 20 0

Felelős kiadó

Publisher responsible

a Gondolat Kiadó igazgatója

the Director of "Gondolat" Publishing House

Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*

a *Typographia Canisiensis*

Mutató - *Index*: Gy. Sági

Olvasószerkesztő - *Corrector*: T. Kruppa, R. Oláh P.

Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

ISMERETLEN KONZISZTORIÁLIS FORRÁS 1502-BŐL

Egri segédpüspöki *processus informativus* a modenai Este-levéltárban*

I. A KONZISZTORIÁLIS ELJÁRÁS

A pápai konzisztórium elé kerülő főpapelöltek számos névvel illetett kánoni vizsgálatát (*processus informativus/inquisitionis* avagy *processus canonicus/consistorialis*) a Trentói/Trienti Zsinat intenciói alapján 1591-ben XIV. Gergely szabályozta és tette a pápai centralizáció, valamint a püspökök központú trienti reformkatolicizmus megvalósításának egyik hathatós eszközévé. Az eljárást 1627 folyamán VIII. Orbán reformálta meg.¹ A kánonjogilag aprólékosan szabályozott folyamat eredménye a közjegyzőileg hitelesített jegyzőkönyv, melynek megléte nélkül konzisztoriális javadalom nem volt adományozható. A jegyzőkönyvet több bíborosnak (*Capita Ordinum*) és az előterjesztésben illetékes bíboros, leginkább az adott ország protektorának kellett hitelesíteni. A processzus már előzőleg elkészített tartalmi kivonatát időben meg kellett küldeni a pápának és a Szent Kollégium tagjainak. Enélkül a pápai provízió az adott egyházmege, fontosabb apátság, prépostság kánoni betöltése a titkos konzisztórium (XIII. Gergelytől már két konzisztórium) napirendjére sem kerülhetett.²

A 17. században már nem csupán a három bíborosi rend (püspöki, papi, diakónusi) „fejei”, hanem például a Szent Kollégium évenként változó kamarás bíborosa is megtalálható a jegyzőkönyvek aláírói között. Utóbbi személye nem tévesztendő össze a Római Egyház bíboros kamarásával, a *camerlengó*val, aki élethosszig viselte méltóságát. Többedmagával viszont ő is tagja volt a Bíborosi Kollégium ügyeiben illetékes „*Congregatio Capita Ordinum*”-nak, ami már az 1629-es és az azt követő 1644-es kúriai évkönyvben is feltűnik, és rendszerint a *Sala del Concistoro* valamelyik oldalsó termében ülésezett az Apostoli Palota falai között. Amennyiben valamelyik *Capo degli Ordini* nem tartózkodott az Örök Városban, ami gyakran előfordult, helyettesük, vagy a rangban, pontosabban szeniorátusban következő bíboros hitelesítette a processzust, természetesen az egész konzisztoriális folyamatot koordináló, területileg illetékes bíboros protektor mellett. Minél több kardinális kapcsolódott be az ügymenetbe, szerepük annál formálisabb lett. A Konzisztoriális Kongregáció 1650-es határozata szerint a kivizsgálási jegyzőkönyv formai és tartalmi ellenőrzését a pápa személyes ügyhallgatója végezte, és intézte a kivonatolást. E feladatra külön helyettese is volt (*sostituto*

* Készült az ELKH Moravcsik Gyula Intézet, a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport, valamint a PPKE Vestigia Kutatócsoport kooperációjában.

¹ Lásd még e kötetben Tóth Tamás, részben pedig Mihalik Béla tanulmányát.

² Vö. a következő jegyzetben idézendő szakirodalmat.

del Concistoro). Míg korábban ritka kivétel volt, hogy a konzisztórium elöterjesztést nem a bíboros protektor vagy helyettesítője, hanem a pápa tette meg, a 18. századra már ez az általános. Ekkortól ismét csupán egy konzisztoriális cselekményről beszélhetünk. Megfigyelhető egy sajátos névcseré is. XIII. Gergely előtt egy előterjesztés volt, *propositio* néven. A megfontolt döntéshozatalt segítőként vezették be az előzetes „hírviladást”, a *praeconisatiót*, melynek külön konzisztóriumon kellett végbemennie. A 18. századtól ennek a neve öröklődött tovább.³

A legmagasabb szintű és aprólékosan szabályozott szentszéki figyelem kellően mutatja a kérdés fontosságát. A *Tridentinum* utáni pápai központosítást, mi több, uniformálást szolgáló kuriális ellenőrző mechanizmus célja elsődlegesen az új főpapok alkalmasságának, hittisztaságának, a későbbiekben pedig Róma-hűségének biztosítása volt. A kánonjogi posztulátum-jelleget mutatja, hogy nemcsak az uralkodói (állami) kinevezettek, káptalanok által választott prelátusok, hanem a közvetlen pápai adományozás (*liberae collationis*) alá eső püspökségek esetében is lefolytatták, kivételt csupán a missziós püspökök jelentettek.⁴ Már a kora újkori folyamatok mutatják egyúttal a Római Kúrián belüli – a 21. században korábban elképzelhetetlen magasságokba emelkedő – pápai abszolutizmus kiteljesedését. A bíborosok korábbi kulcsfontosságú szerepe lassan, de biztosan visszaszorult. Olyannyira, hogy a trend végén, a 20. századra nemcsak a bíboros protektorok tűnnek el, hanem a konzisztórium szerepe is megszűnt a püspöki székek betöltésében, s gyakorlatilag csupán a kanonizációk terén maradt még némi feladata. Míg a kora újkorban a Konzisztoriális Kongregáció csak problémás esetekben folyt bele a püspökkinevezésekbe, 1967-ben új nevet kapó jogutóda, a *Congregazione per i Vescovi* már kizárólagos jogkört nyert a kinevezések előkészítésé-

³ PÁSZTOR LAJOS, *Le cedole concistoriali*, AHP II (1973) 209–268; Uő, *Il sostituto del concistoro ed il suo archivio*, AHP 5 (1967) 355–372; HIERONIM FOKIŃSKI, *Le relazioni concistoriali nel Cinquecento*, AHP 18 (1980) 211–261; HIERONIM FOKIŃSKI, *Propozycje konsystorialne w XVI. wieku (Omówienie. Teksty polskie)* (Studia Ecclesiastica 18, Historica 11, Fontium Textus 2), Rzym 1994; CHRISTOPH WEBER, *Die ältesten päpstlichen Staatsbandbücher. Elencbus Congregationum, Tribunalium et Collegiorum Urbis (1629–1714)* (RQ Supplement-heft 45), Rom–Freiburg–Wien 1991, 191–192 és 233–234. Magyar nyelven további fontos, levéltári kutatási tapasztalatokra is alapuló ügyviteli részletekkel és megállapításokkal (például a pápai konzisztórium valamint a Konzisztoriális Kongregáció – és levéltárak – különbözőségének, eltérő kompetenciáinak megvilágításával): TUSOR PÉTER, *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest 2004, 134. 224–225. 325–326; *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)* (CVH I/6), kiad. TUSOR PÉTER–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2011, LI–LVII és *passim*; TUSOR PÉTER, *Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki székhely 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)*, Archivarium historicorumque magistra: Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnról 70. születésnapjára (A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13); szerk. Kádár Zsófia–Lakatos Bálint–Zarnóczki Aron, Budapest 2013, 257–276; Uő, *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711 (Historiográfia és projektterv)*, Magyarország és a római Szentszék. II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században (CVH I/15); szerk. Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 243–316; Uő, *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről. Családja, katolizálása, misszionálása* (A Pázmány–Tholdy archívum irataival) (CVH II/6), Budapest–Róma 2017, 209–212.

⁴ Lásd az előző jegyzetben idézett irodalmat. A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvekről, különösen tartalmi szerkezetükről újabban még: TÓTH TAMÁS, *A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban 1711–1780*, Magyarország és a római Szentszék II, 317–336.

re és a pápa elé terjesztésére.⁵ A kinevező bullát is csupán már az egyházfő írja alá. Pázmányén még ott találhatók a bíborosok szignója is.⁶ Az alapvetően mindvégig a XIV. Gergely-, illetve VIII. Orbán-féle formában végzett kánoni kivizsgálási eljárás is megszűnt a 20. századra. Az utolsó jegyzőkönyveket az 1920-as évek elejéről őrzik a vatikáni levéltárban.⁷

2. A PROCESSZUSOK ÉS A MAGYAR TÖRTÉNETKUTATÁS

A kánoni kivizsgálás jegyzőkönyvei nemcsak a kúriai döntéshozatal számára biztosítottak információkat a leendő apostolutódokról és a vezetésükre bízott intézményekről, hanem a történeti kutatás számára is értékelhető, olykor egyedi, hiánypótló adatokat nyújthatnak. A nemzetközi kutatás már a 19. század végén felfigyelt rájuk, és az érdeklődés azóta is töretlen.⁸ Magyar részről egészen páratlan módon HEVENESI GÁBOR már a 18. század elején készített kivonatokat a bécsi nunciatura *Am Hof*-beli palotájában őrzött processzusokról.⁹ Nyomtatásban PÉTERFFY KÁROLY zsinattörténeti és KOLLER JÓZSEF pécsi egyházmegye-történeti köteteiben találkozunk először innen származó adatokkal.¹⁰ Több magyar főpap néhány, napra pontos életrajzi adata innen került hazai lexikográfiai köráramlásba. FRAKNÓI VILMOSÉK még nem fordíthattak különösebb figyelmet a jegyzőkönyvekre, hiszen azok Rómában csak 1907–1908-tól lettek kutathatók. Az 1930-as és az 1940-es években ugyanakkor a magyar tudományosság VANYÓ TIHAMÉRNAK és GALLA FERENCNEK köszönhetően egyaránt az élén járt a 20. századi konzisztoriális kutatások recepciójának és megvalósításának.

VANYÓ nemcsak áttekintette a *Tridentinum* után keletkezett processzusok szisztematikus feltárásában úttörő munkát végző LOUIS JADIN eredményeit,¹¹ hanem egy-

⁵ A VI. Pál által kiadott *Regimini Ecclesiae Universae* alapvető rendelkezéseit a II. János Pál-féle *Pastor Bonus* alapvetően megtartotta. A recens *Praedicate Evangelium* apostoli konstitúció (103–112§) a többi kongregációhoz hasonlóan *Dicastero per i Vescovira* változtatta elnevezését, ami így már nem utal arra, hogy 1588-as, V. Sixtus-féle eredetét tekintve meghatározóan egy bíborosi részttestületről volt szó. Vö. AAS 114 (2022) n. 0189.

⁶ Vö. Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, n. 134.

⁷ A *Sala dei Indici* 1055 sz. inventáriumának utolsó magyar vonatkozású adata n. 979 (Székesfehérvár, Pauer János, 1879). Az Ausztria–Magyarország összeomlása után felállított prágai nunciatura levéltárának vizsgálata, felvidéki vonatkozásai előzetes inventáriuma összeállításakor ugyanakkor láttunk még kivizsgálási jegyzőkönyveket a kezdeti időszakból 2007 folyamán, ezek azonban más püspökkinevezési iratokkal egyetemben nem voltak közelebbről kutathatók.

⁸ Részletesen lásd TUSOR, *Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711*, 243skk.

⁹ Nunciaturai másolatai: ELTE EKK, Collectio Hevenesiana, vol. 41, fol. 1–197.

¹⁰ CAROLUS PÉTERFFY, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*, Viennae–Posonii 1742; JOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinque Ecclesiarum I–VII*, Posonii 1782–1812, helyenként.

¹¹ *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. I: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. I/1: 1564–1637. I/2: 1637–1709. I/3: 1713–1794*, BIHBR 8 (1928) 5–263. 9 (1929) 5–321. II (1931) 3–345; *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés. II: Des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les Archives de la Daterie 1631–1775*, BIHBR 11 (1931) 347–389. – Egy későbbi kiegészítés: JEAN HOYOUN, *Procès de nomination de Jean-Antoine Blavier évêque-suffragant de Liège*

úttal a magyar vonatkozásokat is vázolta, és a teljes konzisztoriális anyagra beható rálátása volt.¹² Már ő lefektette a szükséges forrásértékelés, -értelmezés és -kritika alapparamétereit. Jelesül, hogy a mind erősebb formalizálódás, a már uralkodói kinevezéssel rendelkező püspök javára egybehangzóan pozitív – sokszor a tanúk által egyeztetett – vallomásokból is kellő kritikai eljárással történetileg értékes adatok nyerhetők ki. Ugyanitt hangoztatta, hogy a *Hierachia Catholica* monumentális projektje csupán részlegesen aknázza ki azok anyagát. Emellett lándzsát tört az anyag kivonatos közlése mellett.¹³

A bencés szerzetes mellett, sőt előtt a processzusok kutatásának meghatározó alakja GALLA FERENC. A váci egyházmegyes pap sporadikus adatközlései mellett,¹⁴ a processzusoknak külön, metodikailag megalapozott közleményt szentelt „*A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a vatikáni levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*”¹⁵ című munkája annak bizonyossága, hogy a hazai tudományosság JADIN eredményeinek korai recepciója mellett az elsők között volt képes a forrásanyag átfogó és módszeres feltérképezésére, és nem csak a tervezgetések, írásztalpiókban maradt kutatási eredmény formájában. Munkájában a konzisztoriális sorozat inventárium-szerű felsorolását hozza 1601–1768 között, megadva a pontos jelzetet, az eljárás lefolytatásának évét, hónapját, a tanúk nevét és foglalkozását. A datáriai sorozatból – a jegyzőkönyvek másik fő vatikáni lelőhelye – nem hoz anyagot, azt még kutatandónak nevezi.¹⁶ A jegyzék némileg hiányos, nem tudható miért. Mivel a bécsi nunciatura fogalmazványait, töredékeit még nem ismerhette (bár már Rómában őrizték őket, de rendezetlenül), GALLA listája mostanra teljesen elavult.¹⁷

A kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek feltárásának alakulása kicsiben a vatikáni magyar kutatások sorsát, a fényes kezdetek után elképesztő esetlegességét modellezi. Az elmúlt két évtizedben ugyanakkor jelentősebb javulásról beszélhetünk. A 17–18. század főpapjairól született tanulmányok, monográfiák BÁN ISTVÁNNAK, VÉGHSEŐ TAMÁSNAK, TÓTH TAMÁSNAK stb. köszönhetően e sajátos vatikáni forrásanyagot is hasznosítják, közlik.¹⁸ A kutatás jelen állása szerint a 17–18. században, 1612–1711, illetve

(1654–1699), BIHBR 35 (1963) 273–330; *Procès d'information pour la nomination des évêques. III: De Belgique d'après les Archives de la Congrégation Consistoriale. 1802–1848*, BIHBR 11 (1931) 391–462.

¹² Századok 70 (1936) 445–450. Századok 72 (1938) 87–89.

¹³ Vö. már korábban: VANYÓ TIHAMÉR, *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850* (MHI 2), Pannonthalma 1933; önálló kötetként publikálta a *Bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683* (Pannonthalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonthalma 1935; *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris), Budapest 1986.

¹⁴ Például *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936, helyenként.

¹⁵ LK 20–23 (1942–1945) 141–186 (klny. 11–46).

¹⁶ Uo., 161.

¹⁷ Uo., 162–184.

¹⁸ Például: VÉGHSEŐ TAMÁS, *Benkovich Ágoston váradi püspök működésének görög katolikus vonatkozásai*, Athanasiana 16 (2003) 99–122, 111–122 (Benkovich Ágoston processzusának közlése); TÓTH TAMÁS, „*Si nullus incipiet, nullus finiet*”. *La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich*, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784) (CVH I/6), Budapest–Roma–Szeged 2011, 305–312 (vallomások Patachich Ádámról). További részletes irodalmi felsorolás TÓTH TAMÁS fentebb, a 4. j.-ben

1711–1780 között mindösszesen 255, illetve 128 jegyzőkönyv maradt fenn, és vár arra a módszeres hasznosításra, melyet a magyar tudományosság mindeddig hiába tervezett, illetve vár.¹⁹

3. A TRIDENTINUM ELŐTTI JEGYZŐKÖNYVEK

A kánoni kivizsgálás, a nagyobbbrészt komoly történeti forrásértéket felmutató jegyzőkönyvek „virágkora” a kora újkori katolikus konfesszionalizáció kibontakozásának időszakára esik. Maga az eljárás azonban jóval korábbi eredetű. Gyökerét III. Miklós 1280. évi *Decretalé*jában találjuk meg. A rendelkezés a püspökjelölteket arra kötelezte, hogy személyesen, esetleg két – megfelelő felhatalmazással rendelkező – küldött útján intézzék megerősítésüket a római Kúrián, ahol is kánoni választásukat és személyes tulajdonságaikat már ekkor a Bíborosi Kollégium három rendjének tagja ellenőrizte. Utalás szintjén már ekkor megjelenik a *processus* kifejezés (*Cupientes c. 16 de elect. I, 6*).²⁰

A 15. században előtérbe kerülő prenemzetállami tendenciák, s a territorialitás eszméjének erősödése a főkegyurasághoz (*patronatus*) kapcsolódó uralkodói „bemutató” (*praesentatio*) és a „megnevezés” (*nominatio*) révén a politikai befolyás erősödését hozták a püspöki székek betöltésében. Mindez a püspökjelöltek vizsgálatát új kihívás elé állította. A javaslatok, elképzelések ugyan nem hiányoztak, de érdemi változtatásra csupán a 16. században kerül sor. Az V. Lateráni Zsinat 9. ülésén elfogadottak alapján X. Leó 1514-ben publikálta *Supernae dispositionis arbitrio* kezdetű apostoli rendelkezését, melynek több elemét már VI. Sándor korábbi, publikálatlan reformbullája megfogalmazta. A bulla előírásokat tartalmazott a jelölt személyes tulajdonságaira („*circa sublimes et literatas personas*”). A vizsgálat lefolytatását és a konzisztóriummi jelentéstételt a területileg illetékes bíboros protektorra bízta, akinek közreműködéséért *propinának* nevezett jutalék járt. A konzisztóriumon a bíborosok állásfoglalását követően a pápa

idézett tanulmányában. – A kivizsgálási jegyzőkönyvek és mellékleteik még a 19. századból is tartalmazhatnak értékes történeti információkat. Vö. BOBÁK SZABOLCS, *Scitovszky János kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve a Vatikáni Levéltárban*, Piliscsaba 2005, kézirat (PPKE BTK történelem szakos diplomamunka). További példa erre Haynald Lajos (1816–1891) bíboros, kalocsai érsek erdélyi püspöki kivizsgálási jegyzőkönyve és kiváltképpen annak melléklete. Az 1851-ben a budai érseki rezidencián kelt életrajzi tanúsítványban Scitovszky János esztergomi érsek nyújt pontos életrajzi adatokat és jellemzést főegyházmegyéje e tehetséges papjáról. TÓTH TAMÁS, *Haynald Lajos bíboros püspöki processzusai a Vatikáni Titkos Levéltárban*, *Deliberationes* 6/2–7/1 (2013/2–2014/1) 196–2014; kötetbeli közlése: Uő, *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*, Budapest 2021, 149–166 és 338. – További részletekre, többek között a csak az egyházmegye-leírásokkal foglalkozó szakirodalomra lásd a 3. j.-ben idézett magyar szakirodalmat, illetve a 4. j.-t.

¹⁹ CVH I/15, 451–452 és 455. A 18. századból mindehhez még hozzá kell venni az emlékeink szerint mintegy tucatnyi nagyságrendű segédpüspöki processzust is.

²⁰ HUBERT JEDIN, *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient*, Archiv für Katholisches Kirchenrecht 116 (1936) 389–413; újabb kiadása: Uő, *Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I. Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II. Konzil und Kirchenreform*, Freiburg–Basel–Wien 1966, II, 441–459.

döntött az egyházmegye (konzisztoriális javadalom) betöltéséről. A reláció csak akkor kerülhetett tárgyalásra, ha előzetesen a három bíborosi rend feje (*Capita Ordinum*) már jóváhagyta, ám ez utóbbi előírás nem ment át a gyakorlatba. A központi szabályozással a helyi *scrutiniumok* eltűntek, a római központ módszeres vizsgálata után alacsonyabb fórumok hasonló tevékenységének nem volt létjogosultsága.²¹

A Medici-pápa bullája mindazonáltal nem volt alkalmas a reneszánsz püspökök moralitásának, spiritualitásának és intellektualitásának együttes, átfogó reformjára. Egy emlékiratot idéz 1539–1540-ből, amely Tommaso Campeggio közreműködésével készült. A *discurso* arra intette a kuriális bíborosokat, hogy fordítsanak nagyobb gondot az informatívprocesszus lefolytatására és ne bízzanak meg vakon titkáraik munkájában. Személyes odafigyelésük nélkül ugyanis továbbra is fennáll a veszélye a simóniás üzelmeknek, méltatlan egyének kerülhetnek a püspöki székekre. A *Curia Romana* reformszellemét képviselő javaslat – kívánatosnak tartotta a költségek csökkentését is – nem kívánt a X. Leó-féle eljárás formáján változtatni, csupán hatékonyabbá kívánta tenni.²²

X. Leó rendelkezése több pontjában a 15. században kifejlődött gyakorlat – VI. Sándor által még eredménytelenül megkísérelt – formába öntése volt. A bíboros protektorok kizárólagos szerepe például éppen a magyar példákon már jóval korábbról is kimutatható.²³ Mindazonáltal az V. Lateráni és a Trienti Zsinat közötti időszakból roppant kevés jegyzőkönyv maradt ránk.²⁴ A németek közül is csupán mindössze két darab, a bécsi 1513-ból, a meissenai pedig 1518-ból.²⁵ Ilyen forrásadottságok között igazi szenzáció, hogy a főként az Angyalvárban (*Archivum Arcis*) őrzött jegyzőkönyvekkel gyakorlatilag megegyező processzust már 1464-ből is ismerünk. Ez a legkorábbi ilyen típusú fennmaradt dokumentum. A katalán ciszterci szerzetes Joan Ximenis Cerdà (spanyolosan Juan de Cerdà) barcelonai püspök (1464–1672) kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve brévefogalmazványok közé keveredve őrződött meg az utókor számára a vatikáni levéltárban.²⁶

²¹ JEDIN, *Die Reform des bischöflichen Informativprozesses*, 441–443.

²² Uo., 444–447.

²³ TUSOR PÉTER, *A magyar koronabíborosi és bíboros protektori „intézmény” kialakulása és elbálása a 15–16. században*, *Analecta Mediaevalia* 2 (szerk. Neumann Tibor), Piliscsaba 2003, 303–322.

²⁴ Az egyházmegye és a jelöltet a *Supernae dispositionis arbitrio* szempontjai alapján vizsgáló processzusok lelőhelyei: AAV Archivum Arcis, Arm. I–XVIII, nn. 2768–2955; Miscellanea (Armadi I–XV), Arm. XII, vol. 144–146. 214. 216–218. Az adatok az alapszakirodalomban többször feltűnnek. Vö. REMIGIUS RITZLER, *Die archivalischen Quellen der „Hierarchia Catholica”*, *Miscellanea Archivistica* Angelo Mercati (ST 165), Città del Vaticano 1952, 51–74; *Bischöfliche Informativprozesse im Archiv der Datarie*, RQ 50 (1955) 95–101; *Die bischöflichen Informativprozesse in den „Processus Consistoriales” im Archiv des Kardinalkollegs bis 1907*, RHM 2 (1957/58) 204–220.

²⁵ WALTER FRIEDENSBURG, *Informativprozesse über deutsche Kirche in vortridentinischer Zeit*, QFIAB 1 (1898) 165–203, 168–174, n. 1 és 177–181, n. 3. A többi 13 irat nem teljes jegyzőkönyv, hanem különféle részletek (például nem Rómában, hanem a helyi káptalan által lefolytatott kihallgatás, illetve egyéb vallomások lejegyzése az egyházmegye állapotáról), illetve *relatio consistorialis*. Uo., 168–203.

²⁶ JUSTO FERNANDEZ ALONSO, *Proceso informativo para la elección de Juan de la Cerdà, obispo de Barcelona*, *Anthologica Annua* 6 (1958) 467–478.

Püspökjelöltek kivizsgálásainak forrásai mindazonáltal a vatikáni gyűjteményeken kívül is találhatók. Az Aldobrandini család frascati magánlevéltára (*Villa Belvedere*) például 25 ilyen dokumentumot őriz Pietro Aldobrandini bíboros hagyatékából az 1594–1620 közötti évekből. Négy jegyzőkönyv magyar vonatkozású, 1614–1617-ből, köztük Pázmány Péter esztergomi érseki kinevezésének iratai.²⁷ A *Tridentinum* után, XIV. Gergely pápa előírásai szerint készített jegyzőkönyvek közül a legkorábbi ismert magyar forrás Pyber János 1612-es pécsi processzusa, mely a vatikáni levéltáron belül az *Archivio Concistoriale*-ben lelhető fel.²⁸ Ezt megelőzően csupán egyetlen egy magyar vonatkozású kánoni kivizsgálási eljárás jegyzőkönyvről tudott a kutatás, melyet Tasnádi Tamás nyitrai és esztergomi kanonokról a salonai (*Salonensis*) címre folytattak le Rómában. Ez viszont roppant korai, a legkorábbi ismert német jegyzőkönyvvel egy esztendőben, 1518 során keletkezett.²⁹

4. ANTONIO DE PEREA O.F.M. EGRI JEGYZŐKÖNYVE

Az alább elemzésre és közlésre kerülő, 1502. április 7-én kelt *processus informativus* valódi jelentősége, különlegessége az eddig elmondottak, e sajátos vatikáni forrástípus evolúciójának és historiográfiájának a fényében érthető meg igazán. Jelenlegi ismereteink szerint ugyanis az 1464-es barcelonai jegyzőkönyvet követően ez a második legkorábbi ismert, ilyen típusú konzisztoriális dokumentum. A másik olyan fennmaradt jegyzőkönyv, ami még a X. Leó-féle szabályozás előtt keletkezett, tehát magyar vonatkozású! Federico Sanseverino bíboros titkára, Jeromos császári közjegyző vetette papírra, Ippolito d'Este bíboros egri segédpüspök-jelöltje, a spanyol Antonio de Perea ügyében. A forrás további különlegessége, hogy a Vatikán falain kívül őrződött meg az utókor számára. Lelőhelye szintén egy itáliai arisztokrata család, az Esték Modenában őrzött levéltára (*Archivio di Stato di Modena, Archivio Segreto Estense*). A ritka történeti kútfő egy olyan vegyes csoportban szerepel a gazdasági jellegű iratok között, melyben Estei Hippolithoz kapcsolódó anyagokat gyűjtöttek össze, különösebb rendező elv nélkül, még időrendet sem alakítottak ki.³⁰ Feltárása a Vestigia Kutatócsoport, személy szerint KUFFART HAJNALKA érdeme.³¹

²⁷ Vö. CVH I/15, 270 és 314–315; CVH II/6, 11–100.

²⁸ Itt is felhívjuk, újra és újra a figyelmet arra, hogy az *Archivio Concistoriale* nem a Konzisztoriális Kongregáció, hanem az egész konzisztórium, illetve tulajdonképpen a Bíborosi Kollégium levéltára, ami magában foglalja a Kongregáció iratanyagát is. – A fennmaradt konzisztoriális proposíciókból, cédulákból, továbbá nunciusi jelentések, bíborosi levelek utalásaiból egyértelmű, hogy számos, 1612-nél korábbi jegyzőkönyv elveszett, vagy még lappang. A bíboros protektorok családi levéltárainak, irathagyatékának módszeres vizsgálata még számos új eredménnyel kecsegtet a 16. századra, illetve a 17. század első évtizedére nézve. Különösen sokat várunk egy jövőbeni trentói kutatástól.

²⁹ AAV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 2858. Kiadva: CVH I/7, 29–32, n. 20.

³⁰ A foliószámozást nélkülözni kényszerülő pontos jelzet: Archivio di Stato di Modena, Archivio Segreto Estense, Camera, Amministrazione dei Principi nr. 823. (Filza di documenti vari 1494–1518). A dokumentum tartalmi és formai leírását lásd közlésénél, a *Függelék*-ben.

³¹ Feltárója szívességéből a forrást KRISTÓF ILONA használta és ajánlotta figyelmünkbe, aki *Estei Hippolit egri segédpüspökei* című kéziratába szintén betekintést engedett, ezúton is köszönjük.

A jegyzőkönyv keletkezése hátterének megértése szempontjából kulcsfontosságú a forrásban szereplő három bíboros, Ippolito d'Este,³² a vallomást tevő titkára révén érintett Francesco Borgia³³ és Federico Sanseverino³⁴ kapcsolata. Mindhárman az itáliai politikát aktívan befolyásoló felmenőkkel rendelkeztek: Ippolito Ercole d'Este ferrarai herceg fia, Francesco VI. Sándor pápa unokaöccse, Federico pedig Roberto Sanseverino salernói herceg fia volt. Mivel a Pápai Állam, valamint a Ferrerai Hercegség is az úgynevezett „második itáliai háborúban” a franciák és Velence oldalán harcolt Milánó és Nápoly ellen, így a Borgia és az Este család kapcsolatai 1499-től jelentősen megerősödtek. Ráadásul a francia-spanyol kapcsolatok a Nápolyt a két fél között felosztó, a pápa által is jóváhagyott granadai szerződés miatt 1500 és 1502 körül viszonylag nyugodtak voltak.³⁵

A három kardinális már 1500 februárjában is együtt tartózkodott a francia katonák által megszállt Milánóban.³⁶ Az 1501. és 1502. év fordulóján mindnyájan Rómában időztek, amikor Ippolito testvére, Alfonso d'Este házasságot kötött Francesco unokahúgával, Lucrezia Borgiaival.³⁷ Sőt, Ippolito d'Este és Francesco Borgia – utóbbi pápai legátusként³⁸ – elkísérték Lucreziát Ferrarába, majd együtt is tértek vissza onnan Rómába.³⁹ 1502. február és március hónapokban mindhárom bíborost VI. Sándor pápa közvetlen közelében találjuk: elkísérték az egyházfőt Civitavecchiába és részt vettek egy nyilvános konzisztóriumon is.⁴⁰ A jegyzőkönyv időpontjában tehát mindhárman

³² Ippolito d' Este (1479–1520), a Santa Lucia in Selci diakónus bíborosa (1494–1520), esztergomi érsek (1486–1497), egri püspök (1497–1520). Vö. HC II, 23; LUCY BYATT, *Este, Ippolito d'*, DBI vol. 43, Roma 1993, [https://www.treccani.it/enciclopedia/ippolito-d-este_res-c21fd599-87ec-11dc-8e9d-0016357ee51_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/ippolito-d-este_res-c21fd599-87ec-11dc-8e9d-0016357ee51_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 18.; LACZLAVIK GYÖRGY, *Estei Hippolit*, Esztergomi érsekek 1001–2003 (szerk. Beke Margit), Budapest 2003, 222–228; C. TÓTH NORBERT, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017, 27. 52.

³³ Francesco Borgia (1432/1441 k.–1511), Teano püspöke (1495–1508), bíboros (1498–1511), Cosenza érseke (1499–1511). Lásd HC II, 24. 142. 249; GASPARE DE CARO, *Borgia, Francesco*, DBI vol. 12, Roma 1971, [https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-borgia_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-borgia_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 18.

³⁴ Federico Sanseverino (1462–1516), bíboros (1489–1516). Archontológiai, életrajzi adatai: HC II, 21; GUILLAUME ALONGE, *Sanseverino, Federico*, DBI vol. 90, Roma 2017, [https://www.treccani.it/enciclopedia/federico-sanseverino_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/federico-sanseverino_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 18.

³⁵ CHRISTINE SHAW–MICHAEL MALLET, *The Italian Wars 1494–1559. War, State and Society in Early Modern Europe* (Modern Wars In Perspective), Abingdon–New York 2019, 46–62.

³⁶ BYATT, *Este*; ALONGE, *Sanseverino*. Milánó francia megszállásáról lásd SHAW–MALLET, *The Italian Wars*, 51–54.

³⁷ Ippolito kísérté Lucréziát Rómából Ferrarába, Francesco Borgia és Federico Sanseverino tagja volt a menyasszonyt a *Porta del Popolo*-nál váró bíborosi küldöttségnek. *Jobannis Burckardi Liber notarum ab anno MCCCCLXXXIII usque ad Annum MDVI. I* (Rerum italicarum scriptores 31–32), a cura di ENRICO CELANI, Città di Castello 1913, 307–309.

³⁸ CELANI, *Liber notarum*, II, 315; CARO, *Borgia*, i.m.

³⁹ CELANI, *Liber notarum*, II, 316, Raffaele Tamalio, Lucrezia Borgia, duchessa di Ferrara, DBI vol. 66, Roma 2006, [https://www.treccani.it/enciclopedia/lucrezia-borgia-duchessa-di-ferrara_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/lucrezia-borgia-duchessa-di-ferrara_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 25.

⁴⁰ CELANI, *Liber notarum*, II, 318–322. 325.

Rómában időztek, és a processzus – bár erről a forrás sajnos nem szól – az eljárási szokásrendnek megfelelően minden bizonnyal Sanseverino bíboros római palotájában folyt le.⁴¹

Magáról a jelöltről, Antonio de Pereáról a jegyzőkönyvben elhangzó információkon kívül – spanyol, a toledói egyházmegyében született törvényes házasságban, 32 éves, obszerváns ferences szerzetes és áldozópap, kiválóan misézik és prédikál – sajnos nincsenek számottevő információink.⁴² Ugyanakkor az első két tanú – Consalvo de Castro, a pápai udvar familiárisa (*comestabile*),⁴³ valamint Daniele Vivis, Francesco Borgia bíboros valenciai egyházmegyei titkára –, akiktől a jelöltre vonatkozó információk származtak, és akik a forrás szerint Antoniót igen jól ismerik, egyértelműen igazolhatják, hogy a jelölt a Borgiák környezetéből érkezett. Hogy az ifjú ferences szerzetes hogyan került be a Borgiák udvarába, további kérdéseket vet fel, Toledóból minden bizonnyal valenciai közvetítéssel⁴⁴ vezetett az útja Rómába. A címzetes püspöki szék is a spanyol udvar felé mutat. Az algériai Bugia (Bejaïa) már ekkor, az 1497-ben Melille elfoglalásával megindult észak-afrikai spanyol hódítások érdekszférájába tartozott, majd végül 1510-ben foglalták el a várost a Francisco Jiménez de Cisneros bíboros vezette hispán csapatok.⁴⁵ Eddig első ismert címzetes püspöke is a spanyol egyházi hierarchia tagja volt: Miguel Morro mallorcai segédpüspökként tevékenykedett.⁴⁶

A másik három tanút az egi egyházmegyeről és segédpüspökeiről kérdezték. *Petrus Alamanus* esztergomi és *Martinus de Ezet* egi klerikus Ippolito d'Este két fami-

⁴¹ Erre enged következtetni az is, hogy tanúként volt jelen Alvise Malombra, Sanseverino bíboros udvarmestere (*maestro di casa*). A reneszánsz bíborosi udvar felépítéséről és az udvarmesteri funkcióról lásd: MARY HOLLINGSWORTH, *The Cardinal's Household*, A Companion of the Early Modern Cardinal (Companions to the Christian Tradition 91), ed. by Mary Hollingsworth–Miles Pattenden–Arnold Witte, Leiden–Boston 2020, 260–275, 263–264.

⁴² A londoni *Victoria & Albert Museum*ban látható Doña María de Perea 1499–505 között készült alabástrom sírköve ([https://collections.vam.ac.uk/item/O70118/dona-maria-de-perea-effigy-unknown/do%C3%B1a-mar%C3%ADa-de-perea-effigy-unknown/](https://collections.vam.ac.uk/item/O70118/dona-maria-de-perea-effigy-unknown/do%C3%B1a-mar%C3%ADa-de-perea-effigy-unknown/do%C3%B1a-mar%C3%ADa-de-perea-effigy-unknown/), letöltés 2022. 08. 25.), amely eredetileg a Toledóhoz közel fekvő Ocaña város S. Pedro-templomában állott. Hogy e személy Antonio de Pereával rokonságban állt-e, azt további kutatások deríthetik majd ki.

⁴³ A *comestabile* funkció több jelentéssel is bírt a kor Itáliájában. Rómában a közbiztonságért és a rendfenntartásért felelős személyeket hívták így. Lásd PIO PICCHIAI, *Roma nel Cinquecento* (Storia di Rome 13) Bologna, 1948, 248; ELEONORA CANEPARI–LAURIE NUSSDORFER, *A Civic Identity*, A Companion to Early Modern Rome 1492–1692 (Brill's Companions to European History 17), ed. by Pamela M. Jones–Barbara Wish–Simon Ditchfield, Leiden–Boston 2019, 29–43, 37. Nápolyban ugyanakkor az államapparátusban alkalmazott küldöncöket és kikiáltókat nevezték ekképpen. Vö. ROBERTO DELLE DONNE, *Burocrazia e fisco a Napoli tra XV e XVI secolo. La Camera della Sommaria e il Repertorium alfabeticum solutionum fiscalium Regni Siciliae Cisfretanae* (Reti Medievali E-Book 17), Firenze 2012, 76. Ezenkívül istállómaster és katonai parancsnok jelentéssel is rendelkezett, vö. CHARLES DU FRESNE DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis II*, Niort 1883, 431–433.

⁴⁴ A 1429 és 1512 között folyamatosan a Borgia (Borja) család töltötte be a valenciai érseki széket. HC I, 512; II, 261; III, 325.

⁴⁵ JONATHAN RILEY-SMITH, *The Crusades. A History*, London–New York 2005², 279; PHILIPP C. NAYLOR, *North Africa. A History from Antiquity to the Present*, Austin 2009, 116–117.

⁴⁶ VICENTE DE LA FUENTE, *España Sagrada LI*, Madrid 1879, 57.

liárisa volt, az előbbi talán már érseksége ideje óta szolgált neki. E két familiáris római tartózkodása már az itáliai magyar jelenlét miatt is fontos adat, hiszen a magyar javadalommal rendelkező olasz bíborosok közül nem mindenki foglalkoztatott udvarában magyarországi személyeket.⁴⁷ A harmadik tanú, Alvise Malombra arbei püspök⁴⁸ voltaképp szerencsés véletlennek köszönhetően kapcsolódott be a vizsgálatba. A processzust lefolytató Sanseverino bíboros udvarmestereként tudniillik éppen a helyszínen tartózkodott, és nyilván „kapóra jött”, hogy több mint két évtizeddel ezelőtt történetesen Gabriele Rangoni bíboros, egri püspök⁴⁹ familiárisaként információkhoz jutott az egri egyházmegyéről. Malombra legkorábban 1476/1477 körül⁵⁰ kerülhetett kapcsolatba Rangonival, de az is lehet, hogy csak 1479-ben csatlakozott a végleg Rómába költöző Rangoni udvarába.⁵¹ *Petrus Alamanusszal* és *Martinus de Ezet*-tel ellentétben Malombránál nem írja a jegyzőkönyv, hogy Malombra járt volna az egyházmegyében, csak azt, hogy találkozott Bernát segédpüspökkel, mégpedig az is lehet, hogy éppen Rómában.

A tanúk értesülései nagyjából megállják a helyüket. Az, hogy az egri egyházmegye az egyik legnagyobb volt Magyarországon, aligha képezheti vita tárgyát, ugyanakkor a 10 000 forintra becsült jövedelem nem mondható éppen pontosnak. A követjelentésekben ugyanis 22–24 000⁵² forint bevételről olvashatunk, sőt Bakóc Tamás 1498 tavaszán Ippolito d’Estétől évi 19 500 forintért bérelte vissza még két évre

⁴⁷ Pietro Isvalies bíboros római udvarában nem szolgáltak magyarok, viszont Branda da Castiglione és Gabriele Rangoni bíboros familiájában igen. Erről lásd NEMES GÁBOR, *Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában*, Magyarország és a római Szentszék II. 107–136, 125; NEMES GÁBOR, *Pietro Isvalies bíboros veszprémi püspök*, Folyamatosság és változás. Egyházszerkezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században, szerk. Karlinszky Balázs–Varga Tibor László, Veszprém 2018, 9–46; NEMES GÁBOR, *A veszprémi egyházmegye kapcsolata a Római Kúriával a késő középkorban*, „Capella reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban (A veszprémi egyházmegye múltjából 38), szerk. Karlinszky Balázs–Varga Tibor László, Veszprém 2021, 123–155, 128.

⁴⁸ Alvise Malombra arbei püspök (1484–1514), DANIELE FARLATO, *Illiricum sacrum V. Ecclesia Jadertina*, Venetia 1775, 262–264; HC II, 92. Arbei püspökségéről lásd TÓTH SZABÓ PÁL, *Magyarország a XV. század végén a pápai supplicatiók világánál I–IV*, Századok 37 (1903) 1–15, 151–159, 219–239, 327–344, 329–330. Malombra 1514. máj. 5-én még részt vett az V. Lateráni Zsinat 9. sessióján (NELSON H. MINNICH, *The Participants at the Fifth Lateran Council*, AHP 12 [1974] 157–206, 189), 1514. nov. 20-án viszont a Római Kúriában bekövetkezett elhalálása miatt már kinevezték utódát az arbei püspökségben (HC III, 115).

⁴⁹ Gabriele Rangoni pápai követ (1467–1479), egri püspök (1476–1486), ANTONÍN KALOUS, *Plenitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450–1526)* (Knihnice Matice Moravské 30), Brno 2010, 227–233; GUIDO DE BLASI, *Rangoni, Gabriele*, DBI vol. 86, Roma 2016, [https://www.treccani.it/enciclopedia/rangoni-gabriele-detto-gabriele-da-verona_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/rangoni-gabriele-detto-gabriele-da-verona_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 07. 04.); KRISTÓF ILONA, *Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486)*, Mátyás király és az Egyház (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 10), szerk. Fedes Tamás, Pécs 2019, 65–82.

⁵⁰ 1476 októberében IV. Sixtus pápa egy bizonyos Antonius Aloysius velencei polgárt ajánlotta az illető nagybátyja, Péter fia Domonkos pápai írnok és familiáris kérésére I. Mátyás magyar királynak és Gabriele Rangoni egri püspöknek. ASR Acquisiti e doni, busta 26/1, n. 28, fol. 92r (lásd még e kötetben NEMES GÁBOR tanulmányát.)

⁵¹ KRISTÓF, *Rangoni*, 74.

⁵² E. KOVÁCS PÉTER, *A leggazdagabb magyarok 1472-ben. Egy követjelentés és a valóság*, Századok 139 (2005) 421–428, 425–426.

az egri püspökséget.⁵³ A jegyzőkönyvben szereplő 10 000 forint ugyanakkor a pápai adókönyvekben szereplő 9000 forinthez áll közelebb.⁵⁴ Mivel az Apostoli Kamarának az egyházmegyei bevételekről vezetett lajstromai alapján számolták ki a püspökkinevezésekkor fizetendő *servitium*okat – ami pontosan ennek harmadát tette ki –, így korántsem volt mindegy, hogy a Kúriában mit tudnak az adott egyházmegye jövedelmeiről. Ha például egy egyházmegye bevételei számottevő mértékben emelkedtek, akkor az Apostoli Kamara is megváltoztathatta a fizetendő *servitium* összegét is. Így történt 1475-ben az egri püspökség esetében is: a *servitium*ot 800 forintról 3000 forintra emelték. Nem lehetetlen, hogy Petrus Alamanus szándékosan – esetleg Este bíboros utasítására – mondott kevesebb összeget, nehogy egyházmegyéje kúriai illetékét újfent megemeljék.

A segédpüspökökről szóló adatok is alátámaszthatók a hazai forrásokkal. A Petrus Alamanus által *Mathias de Poscha*-ként említett, és a vizsgálat előtt nem sokkal elhunyt Pozsegavári Mátyás 1499-ben bukkan fel utoljára a magyarországi forrásokban.⁵⁵ Alvise Malombrának Ausztriai Bernát segédpüspökről elmondott információi is nagyrészt megállják a helyüket, hiszen Bernát valóban mint ferences szerzetes és árkádiai címzetes püspök segítette megyéspüspökét, jóllehet a kivizsgálásnál 22 év szolgálati idő valamivel több lehet a ténylegesnél.⁵⁶ Este bíborosnak a processzus végére bemásolt, VI. Sándor pápához írott kérvénye – azon túl, hogy összefoglalja a jegyzőkönyv adatait – további értékes információkat rejt. A kardinális leírja, hogy egri egyházmegyéjében két segédpüspök teljesített egyszerre szolgálatot, ami a hazai forrásokban is igazolható: egy világi ügyekért felelős kormányzó és egy pasztorális feladatokat ellátó segédpüspök párhuzamos működése egyértelműen kimutatható.⁵⁷

5. BEFEJEZÉS

Zárásként fel kell tenni még a kérdést, hogy vajon Antonio de Perea egri segédpüspöki működéséről miért nem maradt fenn korunkra semmilyen adat? Az egyik lehetséges válasz az, hogy Ippolito d'Este kérvényét és a processzus lefolytatását nem követte Perea püspöki kinevezése. Ennek elmaradását akár politikai okok is magyarázhatták, sőt talán kifejezetten épp az Esték és a Borgiák között megromló viszony okozta. Cesare Borgia romagnai térnyerése és a VI. Sándor pápa által fiának megálmódott közép-itáliai hercegség

⁵³ Uo., 426.

⁵⁴ *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae I–II*, ed. †JÓZSEF LUKCSICS–TAMÁS FEDELES–PÉTER TUSOR–GÁBOR NEMES ET AL. (CVH I/9–10), Budapest–Róma 2014, XLVIII.

⁵⁵ Pozsegavári Mátyás dagnei c. püspök (1481–), boszniai segédpüspök (1483), kalocsa-bácsi segédpüspök (1488–1489), egri kanonok és hevesi főesperes (1494–1499), segédpüspök (1498–1499). Vö. C. TÓTH NORBERT, *Az egri káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88 (2015) 2. sz., 48–71, 60. 63; Uő, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*, 36. 42. 53.

⁵⁶ Ausztriai Bernát ferences szerzetes, az egri püspökség jövedelmeinek adminisztrátora (1477–1479), püspöki biztos (1479–1483, 1486), árkádiai tit. püspök, az egervári Szent Péter-társaskáptalan prépostja (1484–1492). Lásd C. TÓTH, *Az egri káptalan*, 55; Uő, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*, 50; KRISTÓF, *Rangoni*, 74.

⁵⁷ C. TÓTH, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*, 52–53.

terve⁵⁸ miatt hamar romlásnak indult a két család viszonya. 1502 őszén Ippolito bíboros már csak álruhában mert Rómába érkezni, 1503 tavaszán pedig egy időre el is hagyta az Örök Várost.⁵⁹ Az is lehet azonban, hogy Antonio de Perea helyzete az 1503-ban a Nápolyi Királyság területén kibontakozó francia–spanyol ellentét miatt vált kényelmetlenné.⁶⁰

Figyelemreméltó, és a reneszánsz kor bíborosi oligarchiája világát idézi kánonjogi vonatkozásban, hogy Ippolito d'Este a jelek szerint külön pápai engedély, illetve felhatalmazás nélkül, saját iniciatívából folytathatta le Sanseverino bíboros közreműködésével püspökjelöltje *processus informativus*át. A vallomásokat lejegyző titkár, Jeromos közjegyző egyedül a gazdájától kapott megbízást említi az eljárás megindításának alapjaként. Sanseverino kardinálisnak semmilyen olyan különleges tisztségéről nem tudunk a Bíborosi Kollégiumon, illetve a Római Kúrián belül, ami egy ilyen vizsgálati cselekményre különösképpen feljogosította volna. A jelek szerint pusztán magát a bíborosi méltóságát elegendőnek tartotta arra, hogy eleget tegyen a vele közeli viszonyban álló kardinális kollégája kérésének. A processzust az egri egyházmegyéje érdekében kezdeményező Ippolito d'Este a jegyzőkönyv végére bemásolt szűkszavú írásban a tanúvallomásokra már mint a saját jelöltje alkalmassága bizonyítékára hivatkozik. A dokumentum kapcsán sokkal inkább felterjesztésről, sőt egyfajta előpropozícióról beszélhetünk, mintsem szupplikációszerű kérvényről. Az alkalmazott *orō* íge a kora újkorban már az uralkodói bemutatóiratok sajátja.

Egy ilyen eljárásrend akár a közeli, akár a távoli jövőben már elképzelhetetlen lett volna. Az 1513-as bécsi, az 1518-as meissenai, illetve salonai jegyzőkönyv elején kivétel nélkül megtalálható a hivatkozás az írásban vagy *vixae vocis oraculo* adott előzetes pápai engedélyre.⁶¹ Nem kizárt, hogy a politikai okok mellett esetleg ez az öntevékeny, a 15. században esetleg még bevett gyakorlatnak számító bíborosi kezdeményezés is problémát jelenthetett a Borgia-pápa számára. Az a 17. században gyakran hangoztatott kifogás, miszerint nincs biztosítva a püspöki ranghoz méltó megélhetés, nem szolgálhatott akadályul. Ippolito d'Este bíboros ugyanis az egri egyházmegye bevételei terhére évi 200 dukát évjáradékot biztosított koldulórendi püspökjelölje számára, ami megfelelt a korban alkalmazott segédpüspöki apanázsok összegének.⁶²

Mindezekkel a körülményekkel magyarázható, hogy a különféle konzisztoriális akták miért nem tesznek említést Perea személyéről. A jelek szerint kinevezési ügye végül nem került a pápa és a bíborosok konzisztóriumára elé, és sosem szentelték apostolutóddá. Paradox módon azonban a mellőzés tehette lehetővé a konzisztoriális rendeltetésű forrás fennmaradását, hiszen így nem kallódott el a kúriai hivatalok útvesztőiben, nem esett áldozatul a *Sacco di Romának*, sem pedig különféle iratselejtezéseknek. Ippolito d'Este bíboros iratai között várta fél évezreden át, hogy a történetírás lapjain új éltre keljen.

⁵⁸ DAVID S. CHAMBERS, *Popes, Cardinals and War. The Military Church in Renaissance and Early Modern Europe*, London 2006, 97–100; SHAW–MALLET, *The Italian Wars*, 86–88.

⁵⁹ BYATT, *Este*.

⁶⁰ SHAW–MALLET, *The Italian Wars*, 66–75.

⁶¹ FRIEDENSBURG, *Informativprozesse über deutsche Kirche*, 168–174, n. 1 és 177–181, n. 3; CVHI/7, 29–32, n. 20. Bécs esetében a jegyzőkönyv azt is megemlíti, hogy a pápa Miksa császára kérésére („*Serenissimus imperator rogat eius Beatitudinem, dignetur ad eius nominationem constitutere administratorem ecclesiae Viennensis*”) rendelte el a kivizsgálás lefolytatását.

⁶² *Cameralia Documenta Pontificia*, II, n. 869. 888. 890. 1269. 1275–1276. 1312. 1314. 1315. 1341. 1345. 1348. 1353. 1354. 1360. 1364. 1367. 1375. 1380. 1386. 1389.

FÜGGELÉK

Róma, 1502. április 7.

Antonio de Perea O.F.M. kánoni kivizsgálási jegyzőkönyve

A jegyzőkönyvet Federico Sanseverino bíboros titkára, Jeromos császári közjegyző készítette Ippolito d'Este bíboros egri segédpüspök-jelöltje, Antonio de Perea ügyében. A kihallgatott tanúk a következők: Consalvo de Castro pápai familiáris (*comestabilis sanctissimi domini nostri*); Daniele Vivis, Francesco Borgia bíborosnak a valenciai egyházmegyéből származó titkára; *Petrus Alamanus*, esztergomi egyházmegyes klerikus, Este bíboros 40 éves familiárisa; *Martinus de Ezet* egri egyházmegyes klerikus, Este bíboros familiárisa; Alvise Malombra arbei püspök, Sanseverino bíboros udvarmestere (*magister domus*), korábban a néhai Gabriele Rangoni bíboros, egri püspök familiárisa. A tanúk a jelöltről elmondták, hogy spanyol származású, a toledói egyházmegyében született törvényes házasságban, 32 éves, obszerváns ferences szerzetes, áldozópappá szentelték, kiválóan misézik és prédikál. Az egri püspökségről a tanúk kifejtették, hogy Magyarország egyik legnagyobb egyházmegyéje, éves jövedelme mintegy 10 000 dukát. Mindig szokott lenni segédpüspöke, akit általában a megyéspüspök saját familiárisai közül választ. Pozsegavári Mátyás segédpüspök (*Mathias episcopus de Poscha*) néhány éve halt meg. Malombra tanú emlékszik Bernát ferences szerzetesre, árkádiai címzetes püspökre is, aki hozzávetőleg 22 évig volt segédpüspök. A jegyzőkönyv utolsó oldalára bemásolták Ippolito d'Estének a pápához írott kérvényét, amely szerint az egri egyházmegyének rendszerint két segédpüspöke szokott lenni, de az egyik elhunyt, és ezért Antonio de Perát a béjaiai (*Bugiensis*) püspökség címére szeretné kineveztetni. Püspökhöz illő megélhetéséhez évi 200 forintot juttatna számára egyházmegyéje jövedelméből.

(Nyolc oldalas papírfüzet, a bal felső sarokban későbbi bejegyzés: 'Cardinale Ippolito. 1502. 7 Aprile'.

– Archivio di Stato di Modena, Archivio Segreto Estense, Camera, Amministrazione dei Principi nr. 823 [Filza di documenti vari 1494–1518] – *orig./cop.*)

Processus super suffraganeo deputando ecclesie Agriensi

In nomine Domini. Amen. Anno a nativitate eiusdem millesimo quingentesimo secundo, die Iovis septima mensis Aprilis, indictione quinta. Reverendissimus et illustrissimus dominus, dominus meus, dominus F[ridericus] Sancti Theodori diaconus cardinalis de Sanctoseverino⁶³ commisit michi, Hier[onim]o imperiali secretario suo et notario publico, ut cum agatur de constituendo suffraganeo titulari a reverendissimo et illustrissimo domino, domino Hippolyto^a Sancte Lucie in Silice diacono cardinali Estensi⁶⁴ etc. in ecclesia^b sua Agriensi^b de ipsius consensu, scilicet venerabili domino,

⁶³ Federico Sanseverino (1462–1516), a S. Teodoro diakónus bíborosa (1489–1516). HC II, 21; ALONGE, *Sanseverino*, DBI vol. 90, Roma 2017, [https://www.treccani.it/enciclopedia/federico-sanseverino_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/federico-sanseverino_(Dizionario-Biografico)), letöltés 2022. 08. 18.

⁶⁴ Ippolito d' Este (1479–1520), a Santa Lucia in Selci diakónus bíborosa (1494–1520), esztergomi érsek (1486–1497), egri püspök (1497–1520). HC II, 23; BYATT, *Este*, DBI vol. 43, Roma 1993, <https://www.treccani.it/>

‘fratre Antonio de Perea^c ordinis Sancti Francisci, me diligenter per dicta idoneorum testium medio iuramento edoceri curarem, an ipsa ecclesia consueta sit habere suffraganeum titolarem et an aliquem de presenti habeat, tum de ipsius fratris Antonii condicionibus testes necesarios examinarem, ac^d eorum dicta describerem et omnia in formam processus redigerem, ac deinde reverendissime dominationi sue responderem, cuius mandatis obedire volens presentem processum feci^e ac infrascriptorum testium dicta exscripsi.

Die antescipto 7 Aprilis

Comparuit ipsemet frater Antonius cum altero fratre sui ordinis ac nonnullis hominibus nationis sue et michi infrascriptos testes exhibuit.

Dominum Consaluum de Castro comestabilem sanctissimi domini nostri, dominum Daniele Viuis secretarium reverendissimi domini cardinalis Cusentini,⁶⁵ Petrum Alamanum clericum Strigoniensem et Martinum de Ezet clericum Agriensem.^f

Qui quidem testes interrogat, ut infra responderunt, prout sequitur delato ei prius per me iuramento opportuno.

Primo. Dominus Consaluus de Castro^g suprascriptus testis iuratus et examinatus dixit. Interrogatus de fratre Antonio, cuius nationis familie et an ex legitimo matrimonio, tum de eius moribus, dixit se ipsum bene cognoscere esse natione Hispanum, Toletane⁶⁶ diocesis, ex familia de Perea, natum ex legitimo matrimonio, etatis triginta duorum annorum vel circa, professum ordinis Sancti Francisci, ex iis, qui reformati appellantur, in sacerdotio constitutum, optime celebrare missam, et esse optimum predicatorem, seque ipsum audisse.

In causa scientie, quia est ex partibus et optime eum cognoscit.

Super generalibus recte respondit.

Die antescipto

Dominus Daniel Viuis secretarius reverendissimi domini cardinalis Cusentini, Valentine⁶⁷ diocesis^h testis, ut supra, iuratus et examinatus dixit. Primo de patria domini Antonii eum esse Hispanum ac Toletanum, legitimum, ex reformatis Sancti Francisci, bone fame et vite, predicatorem excellentem, sacerdotem esse et habere triginta duos anno vel circa.

In causa scientie, quia est ex partibus et eum optime cognoscit.

Super generalibus recte respondit.

enciclopedia/ippolito-d-este_res-c21fd599-87ec-11dc-8e9d-0016357ee51 (Dizionario-Biografico), letöltés 2022. o8. 18.; LACZLAVIK, *Estei Hippolit*, 222–228; C. TÓTH, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*, 27. 52.

⁶⁵ Francesco Borgia (1432/1441 k.–1511 Teano püspöke (1495–1508), bíboros (1498–1511), Cosenza érseke (1499–1511). HC II, 24. 142. 249; CARO, *Borgia*, i.m.

⁶⁶ Toledo (Spanyolország).

⁶⁷ Valencia (Spanyolország).

Die antescripto

Petrus Alamanus,ⁱ clericus Strigoniensis, annorum XL^{ta}, familiaris reverendissimi et illustrissimi domini cardinalis Estensis testis productus, iuratus et examinatus dixit, ut infra. Interrogatus an scit ecclesiam Agriensem solitam esse habere suffraganeum, respondit, quod consuevit habere, et quod novissime habebat 'Dominum Mathiam episcopumⁱ de Poscha,⁶⁸ qui est mortuus, ut audivit ab anno citra. Interrogatus an ecclesia Agriensis habeat magnam diocesim, dixit, quod est maximus omnium episcopatum Ungarie, de valore ecclesie dixit habere in redditibus decem millia ducatorum vel circa.

In causa scientie, quia est ex partibus, vidit predictum episcopum ac fuit in loco. Super generalibus recte respondit.

Die antescripto

Martinus de Ezet,^k clericus Agriensis familiaris predicti reverendissimi et illustrissimi domini cardinalis testis productus, iuratus et examinatus audita depositione predicti Petri in omnibus et per omnia cum eo concordat.

In causa scientie, quia est ex partibus et fuit in loco. Super generalibus recte respondit.

Die 7 Aprilis antescripto

Reverendus dominus Aloysius Malumbra episcopus Arbensis,⁶⁹ magister domus reverendissimi domini mei, olim familiaris reverendissimi domini Gabrielis condam cardinalis Agriensis.⁷⁰ Interrogatus an scit aliquid, quod ea ecclesia habeat suffraganeum ab antiquo, respondit solitam esse habere et quod cum ipse inter familiares predicti condam domini sui receptus est, habebat quendam presbiterum, episcopum sive archiepiscopum Archadiensem, quo postmodum defuncto successit, quidam dominus Bernardus,⁷¹ frater ordinis Sancti Francisci promotus, ut ipse credit, ad eandem ecclesiam Archadiensem,¹ qui deinde perseveravit et possunt esse vigintiduo anni vel circa, quod predictus dominus Bernardus deputatus est suffraganeus predictae ecclesie.

In causa scientie, quia fuit de familia predicti reverendissimi domini cardinalis et vidit et cognovit ipsum dominum Bernardum.

⁶⁸ Pozsegavári Tamás dagnei tit. püspök (1481–), boszniai segédpüspök (1483), kalocsa-bácsi segédpüspök (1488–1489), egri kanonok és hevesi főesperes (1494–1499), segédpüspök (1498–1499). C. TÓTH, *Az egri káptalan*, 60. 63; Uő, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*, 36. 42. 53.

⁶⁹ Alvise Malombra arbei püspök (1484–1514). DANIELE FARLATO, *Illiricum sacrum V. Ecclesia Jadertina*, Venetia 1775, 262–264; HC II, 92; HC III, 115.

⁷⁰ Gabriele Rangoni pápai követ (1467–1479), egri püspök (1476–1486). KALOUS, *Plenitudo potestatis*, 227–233; BLASI, *Rangoni*; KRISTÓF, *Gabriele Rangone*, 65–82.

⁷¹ Ausztriai Bernát ferences szerzetes, az egri püspökség jövedelmeinek adminisztrátora (1477–1479), püspöki biztos (1479–1483, 1486), árkádiai c. püspök, az egervári Szent Péter-társaskáptalan prépostja (1484–1492). C. TÓTH, *Az egri káptalan*, 55; Uő, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája*, 50.

^mBeatissime pater! Cum ecclesie mea Agriensis propter magnitudinem diocesis consueverit habere duos suffraganeos, et de anno preterito unus eorum sit mortuus. Ne damnum in divinis patiatu dicta ecclesia mea, oro sanctitatem vestram, ut dignetur promovere ad dignitatem episcopalem sub titulo episcopatus Bugiensis, qui vacat in partibus ultramarinis, ad hunc effectum, ut deserviat dicte ecclesie mee, venerabilem fratrem Antonium de Perea Hispanum, legitime natum, annorum XXXII^{orum} ordinis Sancti Francisci de reformatis, litteratum et sacerdotem et predicatorem optimum, ut ex testibus iuratis accepi, et ne cogatur mendicare, constitui ei pensionem annuam ducentorum ducatorum super dicta ecclesia mea.

Episcopatus Bugiensis
 Antonius de Perea
 Legitimime natum
 Hispanus
 XXXII^{orum} annorum
 Bone fame
 Ordinis Sancti Francisci de reformatis
 Predicator^m

^{a-a} Aláhúзва, a bal margón a főszöveget lejegyző kéz írásával: *‘nomen episcopi ecclesie’* | ^{b-b} Aláhúзва, a bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘nomen ecclesie’* | ^{c-c} Aláhúзва, a bal margón ugyanazon kézírással: *‘nomen promovendi’* | ^d Utána kihúзва: *‘omni’* | ^e A szó sorközi beszúrás. | ^f A bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘testes producti’* | ^g A bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘primus testis’* | ^h A bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘2’ testis’* | ⁱ A bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘3’ testis’* | ^{j-j} Aláhúзва, a bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘nomen defuncti suffraganei’* | ^k A bal margón ugyanazon kéz írásával: *‘4’ testis’* | ^l Előtte kihúзва: *‘Agriensem’* | ^{m-m} Más kéz írásával.

RÖVIDÍTÉSEK

AA.EE.SS	Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
AAS	Acta Apostolicae Sedis
AAV	Archivio Apostolico Vaticano
AHP	Archivum Historiae Pontificiae
ASR	Archivio di Stato di Roma
ASRS	Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali
BAV	Biblioteca Apostolica Vaticana
BDHIR	Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom
BIHB	Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome
CAV	Collectanea Archivi Vaticani
CeSPoM	Centro Studi sull'Età dei Sobieski e della Polonia moderna
CST	Collectanea Studiorum et Textuum
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae (I/1–20 és II/1–10, Budapest–Róma 2004–2022)
DBI	Dizionario Biografico degli Italiani (vol. 1–100, Roma 1960–2020)
DF	Diplomatikai Fényképtár
DL	Diplomatikai Levéltár
ELKH	Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
ELTE EKK	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Kézirattár
ESz	Egyháztörténeti Szemle
GyEL	Győri Egyházmegyei Levéltár
HC	Hierarchia Catholica (<i>Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum</i> , S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–IX, ed. GUILDMUS VAN GULIK–CONRADUS EUBEL–PATRICIUS GAUCHAT–LUDOVICUS SCHMITZ–KALLENBERG–REMIGIUS RITZLER–PIR- MINUS SEFRIN, Monasterii–Patavii 1913–2002)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HK	Hadtörténelmi Közlemények
HKA	Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
LK	Levéltári Közlemények
LSz	Levéltári Szemle
MEV–Regnum	Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum
MKSz	Magyar Könyvszemle

MKL	Magyar Királyi Kancellária. Magyar Kancelláriai Levéltár
MNL-OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MHI	Monumenta Hungariae Italica (Olaszországi Magyar Oklevéltár)
MHH	Monumenta Hungariae Historica (Magyar Történelmi Emlékek)
MREV	Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis (<i>Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis. A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára</i> I–IV, szerk. FRAKNÓI VILMOS–LUKCSICS JÓZSEF, Budapestini 1896–1907)
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MVH	Monumenta Vaticana Hungariae (<i>Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni Magyar Okirattár</i> , I/1–6. II/1–3, szerk. FRAKNÓI VILMOS, Budapestini 1881–1909)
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
QFIAB	Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken
P. Cons.	Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales
P. Vienna	Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, Processi Canonici
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
PRT	Pannonhalmi Rendtörténet (<i>A Pannonbalmi Szent-Benedek-Rend története</i> I–XII/B, szerk. ERDÉLYI LÁSZLÓ–SÖRÖS PONGRÁCZ, Budapest 1902–1916)
PUGW	Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien
RORC	Repertorium Officiorum Romane Curie (<i>Repertorium Officiorum Romane Curie</i> , hg. von THOMAS FRENZ, https://www.phil.uni-passau.de/histhw/forschung/rorc/)
RQ	Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte
ST	Studi e Testi
THEINER, <i>Vet. mon. Hung.</i>	AUGUSTINUS THEINER (ed.), <i>Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia</i> I–II, Romae–Parisiis–Vindobonae 1859–1860.
THEINER, <i>Vet. mon. Slav.</i>	AUGUSTINUS THEINER (ed.), <i>Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia</i> , I–II, Roma 1863–1875.
TSz	Történelmi Szemle

HUNGARY AND THE HOLY SEE OF ROME III.

Summaries

QUEEN YOLANDA'S DOWER AND THE GOLDEN BULL *An Unknown Royal Charter of 1222¹*

1. In her will, dated October 12th, 1251, Yolanda of Hungary, Queen Consort of Aragon, daughter of the Hungarian king Andrew II, bequeathed her Hungarian maternal inheritance, the ispanate (*comitatus*) of Pozsony (present day Bratislava, Slovakia) to her sons. It goes without saying that neither the queen, distant from her homeland, nor her heirs, did ever actually take possession of Pozsony, the western gateway of the Kingdom of Hungary. The first aim of my paper is to find out what was the legal basis for Yolanda's claim to one of the richest ispanates in Hungary, including the castle and town of Pozsony. *The answer is provided by a papal charter of December 9th, 1222, containing a transcript of a donation issued by King Andrew II at the beginning of the very same year.* The donation charter, hitherto undiscovered, shows that King Andrew II granted the castle of Pozsony as a dower to his second wife, Yolanda of Courtenay; their child, Yolanda of Hungary, Queen Consort of Aragon, thus regarded the domain as her rightful inheritance.

2. Under what circumstances did the marriage of Yolanda of Courtenay and Andrew II take place? In 1215 the Hungarian royal house established dynastic relations with the Latin Empire, itself heir to the Byzantine Empire. The Latin Emperor Henry of Flanders aimed at stabilizing his country's positions in the Balkans, which he attempted to realize, besides military victories, via marriage bonds. His alliance with the Árpáds may have played a role in controlling the Balkan states that had become independent during the previous decades. The meeting of the emperor and the king, which took place at Niš, Serbia, around the Easter of 1215 or 1216, was vividly remembered in a hagiographic work by the host, Stephen II (Prvovenčani) of Serbia. It seems plausible to assume that Yolanda of Courtenay arrived in Serbian territory accompanied by her uncle, the Emperor Henry of Flanders, from where she continued her voyage towards Hungary in the company of her fiancé. If it happened that way, we can date the meeting to the year 1215, when the marriage took place.

3. Andrew II followed the general practice of European monarchs when he offered his wife a rich town as her dower. Apart from the dower, we are also informed of the queen's dowry, which was worth 8000 marks of silver. But how much was this sum really worth compared to the dowries given to other princesses in contemporary Hungary and Europe? In fact, this amount can be considered quite

¹ See pp. 13–35.

average. In the dynastic history of the Árpáds, however, we find unusually high sums. The dowry, for example, promised to Elizabeth, daughter of Charles I of Sicily reached the sum of 200 000 marks of silver. This extremely high amount might have been motivated by the fact that Elizabeth's father-in-law, King Stephen V of Hungary, was willing to give up his claims in the Balkans in favour of the King of Sicily, who was attempting to restore the Latin Empire.

4. The document in question was written in the royal chancellery in the eventful year of 1222, when the monarch, Andrew II issued his famous Golden Bull, a document often referred to in discussions of Hungary's constitutional evolution. Queen Yolanda's dower charter contributes to the reconstruction of the stormy political history of 1222, as well as to the understanding of the circumstances in which the famous charter of liberties was issued. Andrew II altered his wife's dower as many as three times during the year of 1222. The grant of 1217, based on different incomes, was replaced by the ispanate of Pozsony and its appurtenances. Yet, before July 7th, the dower was again changed by the monarch, this time by the whole Banate of Slavonia with the counties of Zala, Somogy, Varasd (Varaždin) and Szerém (Srijem/Srem). I prove that there is a connection between the measures concerning the dower and the conflicts which accompanied the issue of the Golden Bull, and especially the 16th point of the former charter, in which Andrew II promised not to donate, under any circumstances, entire ispanates or any dignities as perpetual property or domain. The measures taken by Andrew II violated, most of all, the interests of the single person in whose name the opposition acted, forcing the king to issue the Golden Bull: his eldest son, the Young King Béla, who, as heir to the throne, was natural lord of the Dukedom of Slavonia. It is certain, however, that upon assuming the whole country's governance after his father's death, he would also have been frustrated by the alienation of the ispanate of Pozsony. Due to the fact that Pope Honorius III confirmed the king's donation of Slavonia to his queen after the issue of the Golden Bull on July 7th, we may assume that Andrew II had overcome the domestic crisis before that date, feeling powerful enough to neglect the earlier compromise, or at least the ban on donating entire ispanates, thus punishing the Young King Béla by dispossessing him of Slavonia. Father and son, however, reconciled during the second half of the same year, Béla regaining his dukedom. Finally, Andrew II succeeded in realizing his original plan by donating the ispanate of Pozsony to Yolanda, which was a likely motive to the conflict leading to the issue of the Golden Bull in the first half of 1222.

5. Our charter has another aspect that seems to be connected with the Golden Bull. In this case, however, the link is of theoretic nature. Andrew II must have been fully aware of the fact that his donating of Pozsony to Yolanda could provoke grave aversion, especially with the Young King Béla's men. As a consequence, he secured his measures using guarantees to an unprecedented scale. He appointed Duke Leopold VI of Austria as guarantor, who – should the dower be declared invalid – could provide appropriate aid to the queen, with the assistance of the Hungarian barons, to protect her rights. This act created a legal basis for the monarch of a neighbouring country to

interfere in the internal affairs of the Kingdom of Hungary upon Andrew II's death, under the pretext of helping his widow and heirs. The right to resist had also been given to the kingdom's aristocracy, with the foreseeable consequence that the heir to the throne would not be able to re-capture Pozsony from Yolanda and her future heirs without risking a civil war, unless he paid the sum of 8000 marks of silver to them. Expecting harmful measures to be taken by his own heirs, Andrew II was, therefore, the first Hungarian king to mobilize the resistance of his kingdom's nobility and declaring it in a written form. The king hardly considered the possibility of this weapon being turned against him: the resistance clause of the Golden Bull clearly proves that there were indeed people in the king's opposition, who – due to their family background as well as their erudition – were thoroughly familiar with European attempts at an effective control of power; indeed, had there been no such people, which seems unlikely, the donation charter issued by Andrew II could have served as a sample for them.

DÁNIEL BÁCSATYAI

THE COLLEGE OF CARDINALS AND HUNGARIAN CONSISTORIAL BENEFICES
IN THE LATE 14TH CENTURY

The notes relating to Hungary in Volume 52 of Obligationes et Solutiones¹

The episcopal as well as the significant abbey benefices (*beneficia consistorialia*), granted or confirmed by the Pope together with the College of Cardinals, whose income per annum exceeded 100 Florins (Guldens) of Camera, were obliged to pay what is known as *servitium commune* starting from the 13th century. The amount to pay, starting from the pontificate of Alexander IV (1264–1271), was divided equally, i.e. 50–50%, between the *Reverenda Camera Apostolica* and the *Camera Collegii*. Initially, the sum of the *servitium* amounted to one third of the per annum income of the given benefice, based on estimates (*communi extimatione*). After the Great Occidental Schism (1378–1417) the proportion was altered to approximately a fifth vs. a sixth. Besides the *servitium commune*, a further sum was to be paid by the newly appointed prelates, which consisted of five constituent parts (*quinque servitia*); it was referred to as *servitia minuta* in the papal tax documents from the early 15th century on. The sum was determined on the basis of the number of cardinals; specifically, the fewer cardinals were present at the consistory upon the donation of the benefice, the higher the fee was. The papal bull of appointment was issued if the specific prelate, either in person or via his representative, obliged himself (*se obligare*) to pay appointment fee (*solutio*). The obligations of payment to the *Camera Apostolica* and the *Camera Collegii* were, of course, carefully documented and presented by high priests before the *camerlengo*, head of the Apostolic Chamber, as well as before the chamberlain of the Holy Chamber; the two bodies led double-entry bookkeeping. The bills of debt included the date of obligation, the first

¹ See pp. 37–63.

name of the appointed person, or that of his representative, the donated benefice, the sum of the *servitium commune*; if relevant, the data concerning the predecessor's/ predecessors' arrears, as well as the payment deadlines. Several documents include the place of the legal act and the names of witnesses, too. Most of the promissory notes and the bills certifying the act of payment are included in the volumes of *Obligaciones et Solutiones* in the Vatican's Apostolic Archives (*Archivio Apostolico Vaticano*), of which a total of 91 volumes survives from the period between 1295 and 1555.

The present paper publicizes the entries relating to Hungary in Volume 52 of the series *Obligaciones et Solutiones*, most of which have been unknown. Although a source publication, entitled *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae* (1297–1536), containing the late JÓZSEF LUKCSICS's collection, this collection contains but one entry from the volume mentioned above. The most plausible reason is that Volume 52 of the series includes the obligations towards the College of Cardinals, while Volume 48, partly kept parallelly, documents the obligations made to the *Camera Apostolica*; JÓZSEF LUKCSICS, therefore, prepared the Hungarian-related entries of Volume 48, spanning a longer period, thus containing more data concerning Hungary, for publication.

Unfortunately, it still remains a mystery why the Chamber of Cardinals kept two different (but mostly parallel) records of the same period (i.e. 1390–1397). Could this, perhaps, be explained by the fact that a revised copy of these volumes was compiled upon the recent appointment in September, 1390, of the cardinal Henricus de Minutillis as chamberlain?

Volume 52, containing 197 folios, has preserved data relating to the pontificate of Pope Boniface IX. The date of the first entry is September 28th, 1390 (fol. 1r), while the last one is dated August 24th, 1401 (fol. 196v). The volume includes a total of 18 Hungarian-related entries from the years between November 8th, 1392 and April 7th, 1400. A total of seven of these have not yet been published, while then of them have been published mostly on the parallelly led registries. The entries contain information on seven dioceses in the Kingdom of Hungary: Zággráb (modern Zagreb) with three entries, Transylvania, Syrmia, Várad (modern Oradea) and Veszprém with two entries each, as well as Eger and Nyitra (modern Nitra) with one entry each. Besides these, we find a diocese *in partibus infidelium*, viz. Varna, whose bishop was also lord of the benefice of the Cistercian monastery of Szepes (modern Spiš). What makes this entry interesting is that the Holy Father did not grant this benefice in the consistory (*dictum monasterium fuit datum in commendam motu proprio et non per consistorium*), which is why the Chamber of the College of Cardinals did not receive their part of the appointment fee. The entries published in the present study offer new data for Hungarian ecclesiastical archontologic and prosopographic research. There are names, for instance, which had been unknown in the literature, such as Demeter, son of Péter, cathedral Canon of Pécs; János, Canon of Csázma (modern Čazma) and Dean of Kemlék (modern Kalnik); Lőrinc, Canon of Várad (Oradea) and Dean of Bihar (Bihar), as well as Imre Lőrincfi, Abbot of Almád. To sum up, the data published in this paper contribute to a more refined understanding of the relations between the Holy See and the Hungarian Church during the period of the Great Occidental Schism.

TWO UNKNOWN BREVE REGISTRIES FROM POPE SIXTUS IV¹

The State Archive of Rome (*Archivio di Stato di Roma*) purchased a volume at an auction at Sotheby's, London, in 1970, then another one from a private individual, Muriel Fink-Errera, in 1972. Both have been preserved in a perfect condition to date, their present-day binding probably originating from the 18th century. The two volumes (*Acquisiti e doni*, busta 26/1. and 27/1.) contain breves of the *commune* type, issued in the 6th year of the pontificate of Pope Sixtus IV. Both volumes of breve registries have been so far unknown for Hungarian researchers, which is why the 16 breves they contain provides additional information, hitherto unknown, for studying the relations between Hungary and the Holy See during the reign of King Matthias of Hungary.

Pope Sixtus IV wrote a breve to Ilona (Croatian: Jelena), widow of Zsigmond Frangepán (Croatian: Žigmund Frankopan), Count of Zengg (modern Senj), as well as to Count János of Korbávia (Croatian: Jan Krbavski), in which the Pope – referring to Zsigmond's unlawful occupation of the properties of the Diocese of Arbe (modern Rab) – instructed them to abandon their activities. In an earlier breve addressed at the Chapter of Zággráb (Zagreb) and the Bishop of Zággráb, Osvát (Thuz) of Szentlászló, he discussed the case of Balázs Marócsai, Canon of Zággráb, whom he allowed to act as a full member of the Chapter – in spite of the fact that he was not a consecrated priest. The Pope sent a breve to Gábor Matucsina, Archbishop of Kalocsa, to further the interests of the Dominican Order in Hungary, as well as to Gabriele Rangoni, Bishop of Eger and ambassador to the Pope relating to the visitation of the abandoned monasteries of Csút and Zsámbék. The breves also mention two Benedictines. János Szécsényi joined the Franciscan Order at age ten, leaving it before taking his oath and asking permission to join the Benedictine Order. The other one was Bertalan Patacsi, taking his oath in the Dominican Monastery at Pécs; however, due to the unrelievable headaches torturing him, he was granted permission by his supervisor to join any other order except the Benedictines. Still, he decided to join the Benedictines, which might have been the reason why he was sent so far from his native land. Furthermore, one finds information on the Diocese of Modrus (Croatian: Modruš), threatened by (Ottoman) Turks, the cathedral of which was granted the right of a jubilee indulgence on Assumption Day.

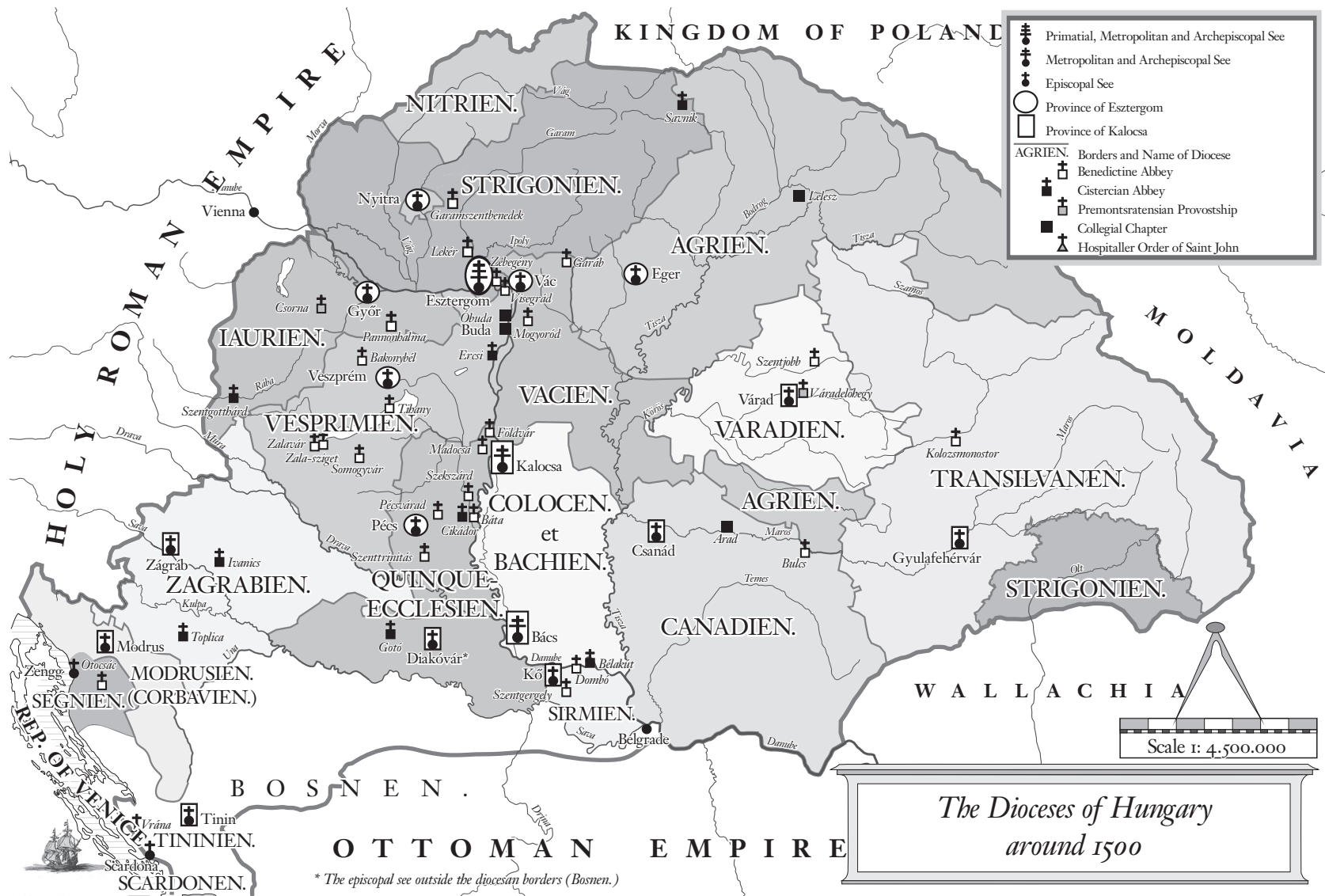
Two of the breves, relating to financial debt, provides important pieces of evidence of Hungarian presence in Italy. In his letter to King Matthias of Hungary, Pope Sixtus IV informed the king that Ioannes Argyropoulos had once lent 300 Guldens to Péter Garázda, Dean of Pozsega (modern Požega), but the sum had not been paid back to him. Argyropoulos was an influential member of the humanist circle in Florence, regarded as one of the fathers of Neo-Platonism. He had established relationships with Hungarian humanists, too: Janus Pannonius, upon visiting Florence, met him twice and attended his lectures with great enthusiasm. Péter Garázda must have stayed in Florence between 1469 and 1471; on the one hand, he joined the humanist circles;

¹ See pp. 65–93.

on the other hand, he acquired valuable codices for members of Hungary's high clergy. He himself bought, as a representational gift, three of these codices for János Zrednai, and one to the bishop Janus Pannonius. What Garázda spent this sum of 300 Ducats on is a matter of conjecture: he may have spent it on spectacularly illustrated codices or used it to cover his daily costs. Imre, son of Kelemen, Provost of Bosnia and Canon of Bács, as well as the Dean Mihály, Canon of Vác, faced problems of the same kind. They took a loan from the commercial house *Medici* and *Pazzi* by the Roman Curia, which they failed to pay back by January 30th, 1477. Imre, son of Kelemen, visited Rome several times on royal diplomatic missions; as he paid many a visit at the *Camera Apostolica*, the sum he borrowed might have been used to cover the taxes to be paid as fees to the Chamber.

The breves that have been recovered include two letters of recommendation as well. In one of them, Pope Sixtus IV recommended a certain Antonius Aloysius, citizen of Venice, to King Matthias of Hungary and Gabriele Rangoni, Bishop of Eger, upon the request of Aloysius's uncle Domonkos, son of Peter, papal scribe and familiar. The identity of the persons in question, however, remains ambiguous; Antonius Aloysius might have been the same person as Alvisé Malombra, who was Bishop of the Diocese of Arbe (Rab) in 1484, and whose familiar relation to Rangoni can be justified. The leading figure in the other letter of recommendation is equally cryptic. When Mihály, canon-reader (lector) at Pécs, arrived at Rome on July 28th, 1477 asking for a letter of recommendation to be addressed to King Matthias of Hungary and Gabriele Rangoni, Bishop of Eger, the registry scribe found his surname illegible, replacing it with some dots. As no *lectors* at Pécs are known from the period between 1472 and 1478, the identification of Mihály's person is subject to further research.

The two volumes of breve registries at the State Archive of Rome seems to be a source to reveal many things which have been almost completely unknown to Hungarian researchers in Rome. Although it is the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*) that undoubtedly serves as a centre of research on the history of the papacy as well on the relations between Hungary and the Holy See, these two volumes do show that several other Italian collections possess valuable and indispensable documents. In addition, the study of 15th-century breves has recently become a focus of research. In the year 2021, thanks to Sergio Pagano, Prefect of the Archivio Apostolico, the publication of a regesta containing the breves in the earliest volume of registry from the time of Paul II's papacy marked the start of a grand series of publications. The goal of this noteworthy enterprise is to make available for researchers almost ten thousand sources, in the form of Latin regesta, which survive from the period between 1469 and 1493 in the Vatican's breve registries. It is an important duty of Hungarian researchers in Rome to join this recently initiated project by supplementing the 15th-century Hungarian-related breves in the Vatican and other Italian collections with the ones to be found in the Carpathian Basin, as well as by publishing the individual sources in their full textual form, contributing to further research on Hungarian ecclesiastical history, not to mention more general aspects of Hungarian and international historical studies.

* *The episcopal see outside the diocesan borders (Bosnen.)*

AN UNKNOWN CONSISTORIAL SOURCE FROM THE YEAR 1502

*A processus informativus of the Auxiliary Bishop of Eger
in the Este archives at Modena¹*

It was in the late 19th century, when the Vatican Secret Archive had opened to the public, that international research started to pay attention to the records of the “canonical procedures” (*processus informativus, processus inquisitionis, processus canonicus*), including their prosopographic and biographic worth, as well as their values concerning the history of given dioceses. The procedure was reformed and extended during the Council of Trent and, also, subsequently. The goal was to ensure the loyalty and capability of the future generations of bishops. Another aim was to appropriately inform the Roman *curia* about the conditions in the individual dioceses. From the second half of the 1620’s, the registries survive almost uninterrupted in the various files of the Vatican’s Apostolic Archives (*Archivio Concistoriale, Dataria Apostolica, Nunziatura Apostolica in Vienna*).

The procedure did exist before the time of the *Tridentinum*. Based on the decisions of Session 9 of the Fifth Lateran Council, Pope Leo X issued his apostolic decree known as *Supernae dispositionis arbitrio* in 1514. Several elements of the papal constitution had been laid down in the unpublished reform bull of Alexander VI, containing, for the most part, prescriptions concerning the candidate’s personal qualities („*circa sublimis et literatas personas*”). The inspectional procedure and the consistorial report was entrusted to the cardinal-protector in charge of the given territory. Several clauses of Leo X’s decree equalled the formal expression of the general practice that evolved during the 15th century. A *processus* from the year 1464, agreeing in practice with the records (minutes) collected in the first half of the 16th century, placed in the *Archivum Arcis* (the Archive of the Castle of the Holy Angel). It is the earliest surviving document of its kind. The canonical inspection records of Juan de Cerda, Bishop of Barcelona, have been preserved for posterity by being placed among breve drafts in the Vatican Archives.

We can also find sources for the enquiry of episcopal candidates outside the Vatican collections. The private family archive of the Aldobrandinis at Frascati (*Villa Belvedere*), for example, possesses 25 such documents from the heritage of Cardinal Pietro Aldobrandini from the period between 1594 and 1620. Four of these documents (from the years 1614–1617) relate to Hungary; they include the appointment documents of Péter Pázmány to the dignity of Archbishop of Esztergom. The earliest Hungarian-related source among the documents prepared according the prescriptions of the *Tridentinum* is János Pyber’s 1612 procedure at Pécs, found in the *Archivio Concistoriale*. There had been only one earlier document of canonical enquiry, relating to Hungary, known to research, which was conducted about Tamás Tasnádi, Canon of Esztergom and Nyitra (Nitra) in Rome, in September 1518, concerning his appointment to Salona (*Salonen.*) (AAV Arch. Arcis, Arm. I–XVIII, n. 2858).

¹ See pp. 95–110.

The present paper publishes an even earlier document of canonical enquiry, found outside the Vatican, analyzing it and placing it in a historical and historiographic context. It is found in the *Archivio di Stato di Modena, Archivio Segreto Estense, Camera, Amministrazione dei Principi nr. 823. (Filza di documenti vari 1494–1518)*. Its discovery is the merit of the Research Team Vestigia, specifically of the researcher HAJNALKA KUFFART. The source is found in a mixed bunch including material relating to Ippolito d'Este, apparently collected without any organizing principle, not even arranged in a chronological order.

The minutes (records) bear the date April 7th, 1502, written down by the imperial notary public Jerome, secretary to Cardinal Federico Sanseverino, concerning the case of Antonio de Perea, who was Cardinal Ippolito d'Este's candidate to the status of Auxiliary Bishop of Eger. The witnesses heard were as follows. Consalvo de Castro, papal familiar (*comestabilis sanctissimi domini nostri*); Daniele Vivis, Cardinal Francesco Borgia's secretary; Petrus Alamanus, diocesan priest at Esztergom and forty-year-old familiar of Cardinal Este; Martinus de Ezet, diocesan priest at Eger, Este's familiar and *magister domus* of Cardinal Sanseverino as well as earlier familiar of Cardinal Gabriele Rangoni.

Their claims about the candidate can be summarized as follows. He is from Spain, born in the Diocese of Toledo in lawful marriage; he is 32 years old, an observant Franciscan monk, consecrated presbyter, celebrates masses regularly and observing the rules; he is also an excellent preacher. As far as the Bishopric of Eger is concerned, the witnesses described it as one of the largest dioceses of Hungary, with an annual income of about ten thousand ducats. It always has an auxiliary bishop, generally chosen by the diocesan bishop from among his familiars. The auxiliary bishop Matthias of Požega (*Dominus Mathiam episcopus de Popcha*) had died a few years before. One witness, Malombra, recalls Bernát (Bernard), Franciscan monk and Arcadian honorary bishop, who had been auxiliary bishop for about 22 years.

The petition written by Ippolito d'Este to the Pope was copied onto the last page of the document. The petition states that the Diocese of Eger has, as a rule, two auxiliary bishops, but one of them had passed away; therefore, he would like to have Antonio de Perea appointed to a bishop's title in the Bishopric Bugia (Bejaïa, Algeria). He would grant him 200 Florins (Guldens) per annum from his diocese's income to ensure his living appropriate for a bishop.

HAJNALKA KUFFART, GÁBOR NEMES, PÉTER TUSOR

WHO HAS THE RIGHT OF APPOINTMENT?
The patronage of St. Peter's Altar at Esztergom¹

The present paper and the attached source publication describes the contents, and publishes the text, of the *libellus* from the lawsuit between Cardinal Tamás Bakóc, Archbishop of Esztergom, and the Cathedral Chapter of Esztergom. The source is

¹ See pp. III–146.

found as Item 1 in *Tribunalia, Sacra Romana Rota, Processus actorum* in the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*). The Hungarian National Archive received a microfilm copy of the document in 1977 (Reference: X 9042, 31109. sz.); yet, no magnified copy of the microfilm has been made, which is why it has still not been entered into the National Archive's database. As a result, no-one but a small number of people have known that the source exists. The *libellus* consists of sheets of paper bound in a parchment cover, containing a total of 80 pages of text with words and brief summarizing notes of the statements made at the Roman Curia, in order to facilitate the process. The *libellus* was compiled by the notary public Zsigmond Marosi, signing each page; after his notary's clause and official signature, we find the charter of the Convent of Pannonhalma, testifying that Zsigmond Marosi was indeed a recognized notary public in the Kingdom of Hungary.

The lawsuit started upon the transfer of two benefices concerning patronage rights. One of these was the governorship (patronage) of the Altar of St. Peter (and Paul) in Esztergom cathedral, which the members of the Esztergom cathedral chapter granted to their fellow canon, Bálint Budai, on November 16th, 1512, following the vacancy due to the death of the beneficiary, exercising their patron's rights. The archbishop Tamás Bakóc protested, via his advocate, and he also denied the right of the chapter to donate and the canon to accept the benefice. The other issue was the patronage of the building with the Chapel of St. Elizabeth (founded before 1380) in it by the thermal springs at Esztergom-Tapolca, also donated – upon the last beneficiary's death, referring to their patron's rights – to the canon János Szatmári by the cathedral chapter on October 4th, 1510. However, it was soon occupied by force by István Ibrányi, a fellow canon, with the archbishop Bakóc's approval, but against the lawful rights of the chapter as well as his own vow.

The cathedral chapter, in the matter of these two grievances, handed in a supplication to the recently elected Pope, Leo X, asking him to cure their grievances. The Pope appointed the bishop Dominicus de Iacobatiis lucerae (Nocera dei Pagani, Italy) judge in the case, who ordered the parties' advocates to investigate on the matter on August 27th, 1514; the canon Bálint Budai was represented by Henricus Howel, while the archbishop Tamás Bakóc was represented by Egidius Zephrus. The appointed bailiffs – János Rékai, monk and dean at Pannonhalma, as well as the guardian Pál Budai – gave an account of their investigation to the administrator in a letter in the form of a *libellus* on December 15th, 1514. (The benefice of the Chapel of St. Elizabeth, for reasons unknown to us, is not mentioned in the administrator's order.)

The bailiffs held the first session on December 4th, 1514, followed by the second one on December 11th, a week later, when they summoned the parties to appear before them. The last trial took place on December 15th. (Each session was held in the archabbot's palace at Pannonhalma.) Bálint Budai, canon of Esztergom, patron of the Altar of St. Peter (and Paul), attended the trial in person, while none of the advocates of Cardinal Tamás Bakóc, viz. the papal *penitentiarius* Mihály Vitéz Kamarcai, Menyhért Csúti (canon at Fehérvár), and Benedek Alsószegeci (notary public). During the trial, Bálint Budai and Bereck Ivánci, the clerk representing the chapter, presented

the charter of Fülöp *de genere* Türje, Archbishop of Esztergom, issued on April 10th, 1272, documenting the transfer of the patronage of the altar to the chapter, as well as the part relating to the Altar of St. Peter of his visitation at the cathedral chapter; furthermore, he also produced three donation charters of the altar benefice, dated January 2nd, 1453, December 29th, 1485, and November 16th, 1511 (*recte* 1512). (This is the only textual witness of the charters.) The evidence was studied by the canons and beneficiaries of Esztergom who were present at the trial, finding all pieces of evidence authentic; as a result, the *executors* entered the texts into the *libellus*.

The final outcome of the lawsuit (and the trial) is not yet known, due to lack of sources, but it was demonstrably still in progress in the Curia of Rome on October 1st, 1515. Based on later evidence, however, it seems likely that the judge must have decided in favour of the Esztergom cathedral chapter, because – about ten years later – the new patron of St. Peter's Altar was appointed by the Chapter again, the new patron being Miklós Oláh, canon of Esztergom and dean of Komárom, just about starting his career.

NORBERT C. TÓTH

IN SEARCH OF LOST PAPAL BULLS

*The appointment of Girolamo Balbi, Provost of Pozsony, as Bishop of Gurk (1522–1523)*¹

Girolamo Balbi (cca. 1460–1535) of Venice, Provost of Pozsony (Bratislava), poet and humanist, as well as a diplomat of the Kings Vladislaus II and Louis II of Hungary and Bohemia, completing diplomatic missions in several European royal courts, went to serve the Austrian Archduke Ferdinand I, brother-in-law of Louis II, upon his king's approval, in the spring of 1522. One reason for this may have been that, as a diplomat, he must have been aware – after the Ottoman occupation of Belgrade in August, 1521 – of how serious the Ottoman threat on the Kingdom of Hungary was. On the other hand, he could expect an episcopal benefice, promised to him by the two Habsburg brothers, the Emperor Charles V and the Archduke of Austria, thanks to his significant role in bringing about the marriage between Ferdinand I and Anna Jagellonica, realizing the 1515 Habsburg-Jagellonian treaty.

In the end, Balbi received the small Bishopric of Gurk, located in the north-west of the Duchy of Carinthia, under the metropolitan rule of the Archbishop of Salzburg. The bishops, however, were obliged to take an oath of loyalty to the archbishop, against the landlord's rights and interests of the Austrian Archduke. The diocese was in the possession of Cardinal Matthäus Lang (1468–1540), Archbishop of Salzburg, who did not give up his possession upon acquiring the archbishop's seat in 1519. Yet, he was obliged by multiple treaties to pay a yearly duty of 800 Rhenish Florins to Ernest, Duke of Bavaria and Administrator of the Bishopric of Passau, he was not unwilling to

¹ See pp. 147–194.

pass the diocese on to someone else. The Archduke Ferdinand had to consider, besides Balbi, the interests of his powerful chamberlain, Gabriel Salamanca of Castile, Count of Ortenburg, who aimed at acquiring an ecclesiastical benefice for his nephew, Antonio Salamanca-Hoyos, aged 18. The archbishop and the archduke agreed on the details of the project at the Reichstag (imperial assembly) at Nuremberg in the autumn of 1522 (specifically, in mid-November). According to their agreement, Cardinal Lang ceded the Diocese of Gurk to Balbi, who, in turn, obliged himself to continue to pay the yearly fee imposed on the bishopric by his predecessor, as well as to be coadjutor to Antonio Salamanca-Hoyos at Gurk, maintaining his right to inheritance.

This paper focusses on Balbi's mission to Rome as ambassador of Archduke Ferdinand I to Pope Adrian VI, completed together with the ambassador Pedro de Córdoba, during the spring of 1523. The mission proved successful for Balbi: besides accomplishing the tasks he was instructed to carry out concerning issues of political and ecclesiastical government, he succeeded in convincing the Pope to issue papal bulls ensuring his own appointment as bishop, as well as the appointment of Antonio Salamanca-Hoyos as auxiliary bishop. While the original copies of the main charter of appointment issued for Hoyos with the date March 11th, 1523, and the appended charters with the same date as well as March 14th, have been entirely preserved in the charter series of the Archive of the Diocese of Gurk (*Archiv der Diözese Gurk*), today found in Klagenfurt, Girolamo Balbi's charters have been lost.

Balbi, in the summer of 1526, some years after his appointment, resigned his bishopric, and settled in Rome for good. Unfortunately, the registry copies of the bulls do not survive in Lateran series of the Vatican's Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*), either: the volume in question was destroyed while being carried to Paris – and back to Rome – in the early 19th century. We only know its contents from an indexical volume from the 18th century. The dates of issue and the contents of Balbi's charters can thus be established quite approximately, using other sources relating to the case. The appendix to this paper contains the most important sources relating to the episcopal appointment, in Latin and German, dating from between 1522 and 1524, found in the Vatican, Vienna and Klagenfurt.

BÁLINT LAKATOS

POLYPHONIC NEWS?

*Papal nuncios' reports from Hungary in the mid-16th century*¹

In this paper, we look at the Hungarian references and connections in the reports sent to Rome by the nuncios Girolamo Martinengo, based at Vienna, and Ludovico Beccadelli, at Venice, from the period between 1550 and 1554.

Studying this issue, we may conclude that – as opposed to other nunciatures in Europe, e.g. in France – the reports by the Viennese and the Venetian nuncios do

¹ See pp. 195–209.

include relevant information on Hungary. Both nuncios followed the events in the Carpathian Basin quite closely, interpreting them not *per se*, but along the contemporary great divides, viz. the Ottoman-Habsburg and the Valois-Habsburg oppositions, considering the interests of the Holy See most of all, paying special attention to the War of Parma (1551–1552), which had serious consequences for Italy; the internal war in the Holy Roman Empire (especially the campaigns of Maurice of Saxony); finally, the wars fought against the Ottoman Empire.

It goes without saying that the papal nuncio in Vienna reported in more detail, and more frequently, on Hungarian issues, but the Venetian ambassador did also report on the crucial (sometimes not so crucial) news. Beccadelli, though he reported fake news several times, was in general quite well informed, and had a clear understanding of the political and military situation in the Kingdom of Hungary. At the same time, neither he nor Martinengo was deeply concerned with the state of Hungarian clergy or the spread of Protestantism. Instead, they focussed on military issues such as the Ottoman campaign of 1552, including the siege of Temesvár (Timișoara), Szolnok and Eger; to a lesser extent, they paid attention to politics (such as diets), as well as the events at the royal (imperial) court. Although Beccadelli and Martinengo remained connected, Beccadelli's reports were not based on the latter's news: he gathered information via independent news channels.

Therefore, Rome had a polyphonic source of news about the Kingdom of Hungary, but the different voices of Vienna and Venice did reinforce each other, providing a common voice. Based on our discoveries, we may get to better understand why the papal nuncios of early modern Europe were (indeed, have been, up to the present) delegated to a given head of state, although – in tandem with the weakening of papal powers – their mission became increasingly concentrated on checking and controlling local churches.

VIKTOR KANÁSZ

NUNCIOS AT WAR

Filippo Spinelli in the Prague Court¹

The new papal nuncio, Filippo Spinelli, arrived at the Imperial Court in Prague in 1598. One of his most important tasks was to organize a great holy league to fight the Ottomans. This was important because, formally speaking, it was but the Habsburg Monarchy and the Principality of Transylvania to be at war with the Ottoman Empire. The then monarch of the latter, Zsigmond (Sigismund) Báthory, concluded a dynastic marriage treaty with the Habsburgs on January 28th, 1595, which was a military coalition as well. Pope Clement VIII was attempting to expand this coalition into a great anti-Ottoman holy league with the participation of the Papacy, Poland, France

¹ See pp. 211–227.

and Spain. Spinelli, therefore, was forced to convince the Imperial Court, exhausted by the war, to go on fighting and not to conclude a peace treaty. Moreover, with Zsigmond Báthory leaving Transylvania in 1598, which was followed by his unexpected return and his repeated abdication a few months later, resulted in a crisis of power, which Spinelli was supposed to solve in a way that served the interests of the Holy See. Specifically, Cardinal András Báthory was elected Prince of Transylvania in April, 1599, a move that had not been expected by the Imperial Court.

Rome, however, saw these developments as opportunities to take. The reports (*dispacci*) by the nuncio Spinelli, kept at the Vatican Apostolic Archive (*Archivio Apostolico Vaticano*), reveal the intention of the Holy See to make Cardinal Báthory marry the divorced wife (Maria Christina of Austria) of the former prince, Zsigmond Báthory, who abdicated in favour of the Cardinal; András was, of course, supposed to resign from his duties as cardinal. In practice, this would have meant for the Emperor to accept the existing situation, concluding a new treaty with the new prince on the basis of the 1595 Habsburg-Báthory treaty. The new treaty included the war against the Turks, as well as – due to the religious adherence of the new prince – the protection of Catholics, the most important points for the Holy See. All this, however, would have meant for the Emperor to disregard the Transylvanians' breaking their oaths, as well as accept an increasing Polish influence in the Principality. Specifically, the fact that András Báthory had a rather close relationship with the High Chancellor of Poland, Jan Zamoyski, was virtually known to all parties.

The Pope sent Germanico Malaspina, who knew the Báthorys well, to Transylvania. He was assisted by Spinelli, from Prague. The Pope considered his diplomatic mission so important that he made some corrections to the ambassador's instructions in his own hand. No sooner did Malaspina, the new nuncio delegated to Transylvania, arrived at his destination than Demeter Naprági and István Bocskai visited the Prague court. They were not the ambassadors of András Báthory, indeed, they had not been authorized to act that way; the Cardinal wanted to simply get rid of them, considering both as men of the Habsburgs. Moreover, he personally blamed Bocskai for the death of his nephew, Boldizsár Báthory, put to death by Zsigmond during the conflict resulting from entering the war against the Turks. Spinelli met with Bocskai several times, thinking that the Emperor wanted Bocskai, rather than András, to occupy the Transylvanian throne. This he considered as a threat, since Bocskai was a Calvinist. The nominee, against him, of the Court to head Transylvania was the Habsburg Archduke Maximilian. As for the Emperor, the only reason for negotiating with András Báthory was to gain some time, in order to settle the issue of ruling the Principality by military means. It is not entirely clear whether the nuncio Spinelli suspected at all if the negotiations with András Báthory's ambassadors, who were to arrive later, without any official authorization to act as ambassadors, were meant to serve as preparations for these military actions. However, when the troops of Michael the Brave (Mihai Viteazul) penetrated Transylvanian territory, everything became clear. The cardinal-prince, who had lost the battle of Sellenberk (German: Schellenberg, Romanian: Șelinbăř), was subsequently killed near Csíkszentdomonkos (modern Sândominic); his death resulted in a new state of affairs.

The papal diplomacy reacted to this turn right away, as shown by two of Spinelli's reports, dated February 14th and 28th, 1600, mentioning the status as Prince of Transylvania of Silvestro of the Aldobrandini family, nephew of Pope Clement VIII. The idea originated, needless to say, from Rome, being crucial enough for Spinelli to keep considering it for a month and a half; he received the relevant instruction by the secretary of state from the Eternal City at the very end of the year 1599 or the early days of the year 1600. The idea was not unprecedented. Notably, the name of another of the Pope's nephews (though not by blood), Cardinal Cinzio Aldobrandini *nepos*, had already been mentioned in 1597, when Zsigmond Báthory abdicated for the first time. What the papal diplomacy offered to the Imperial Court was this: Silvestro Aldobrandini was to be granted Transylvania as a prince (*principe*), marrying Maria Christina. In fact, the above-mentioned dynastic treaty and alliance of 1595 between the Habsburgs and the Báthorys would be replaced by an alliance of the Habsburgs and the Aldobrandinis. If realized, this move could have been enormously important, as it would have led to a full-scale restructuring of political relations. With Silvestro Aldobrandini being accepted (as prince), the financial resources would have become available, as the Pope would have been ready to provide for the defence of the Principality, the costs of which were accepted to be around 300,000 *scudos* per year. This sum would have been increased by the income of the Duchy of Correggio, which the Pope was attempting to grant to Silvestro as a benefice, as well as the income of the Principality itself. There was another problem, too: the Duchy, like many other Italian domains, was under excessive Spanish influence. The case of Transylvania and Correggio was not only judged to be a difficult issue by the nuncio Spinelli, but also by his negotiating counterpart, Rudolf Coraduzzi, Imperial Privy Secretary, though he did not consider it impossible to carry out. By the beginning of the new year, in January in particular, the conditions on the above-mentioned alliance had been received from Rome; the timing was hardly accidental.

It is this point where our sources become silent. Silvestro Aldobrandini, together with the entire House of Aldobrandini, are no longer mentioned in historical documents as masters of Transylvania. It was Voivode Mihai who was appointed Governor of Transylvania, but he (just like Prince András Báthory) was forcibly removed by the Imperial Court, due to his opposition to the Imperial General Giorgio Basta as well as his increasingly independent political activity. The efforts of the Holy See concerning András Báthory and Silvestro Aldobrandini did not prove successful. Thereafter, papal diplomacy became concerned with the loss of Kanizsa to the Turks in late 1600, having serious and threatening consequences for the Austrian border lands, which were geographically quite near Italian territory.

TAMÁS KRUPPA

AN APPEAL BY A CANON OF ZAGREB TO ROME AGAINST PÁZMÁNY
*Count János Erdődy's removal from the Bishopric of Eger (Sopron, 1625)*¹

It is a fundamental accepted statement on the early modern Catholic confessionalisation as well as on the history of the papacy that the uninterrupted survival of the structures inherited from medieval times, or, rather, their prolonged dismantling, raised several barriers to the development of confessionalizing modernization to a more stable and comprehensive scale than what was in fact realized. The present paper, continuing and concluding the results of an earlier study, thanks to the Vatican's source base, refines - and places in a historical context - what the aims of the late medieval type at realizing family interests had unfavourable effects on the composition of Hungarian episcopate in the first third of the 17th century.

Tamás Erdődy, Ban of Croatia and Lord Chief Treasurer, attempted both to support his family and to build the bishop's career of his mentally ill son, John, which was dysfunctional for the Diocese of Eger as well as the entire Hungarian hierarchy. The endeavour is not free of internal paradoxes, either. Specifically, Tamás Erdődy was at the same time a supporter of Pázmány's appointment as Archbishop. The contradictory processes of the formation of the Catholic episcopate's composition are brought to a common denominator and made understandable by Klesl's policy, determined throughout by the maxim of Habsburg inheritance after 1614/15. This was why Melchior Klesl, Chairman of the Imperial Privy Council, needed Pázmány, and this must have been why he considered Tamás Erdődy's support important.

From the sources it seems that the decisions on the appointments to Eger and Esztergom were both made in the spring of 1616. The actual issue of the documents was delayed, though: on the one hand, due to legal difficulties around Pázmány's being a Jesuit; on the other hand, the struggle concerning incomes delayed Erdődy's appointment. Tamás Erdődy went on building his son's nimbus after acquiring the episcopal benefice, but no longer in scientific fields like in Bologna, Parma, and Ingolstadt, but as patron of the arts. The dedication to János Erdődy of a musical piece (Tomaso Cecchini, Venice, 1619) at least alludes to this. It is hardly an accident that the dedication at the beginning of the publication makes reference the role of the bishop's father.

Another important result of the research published in the paper is that it brings to light the conflict between Erdődy and Pázmány, buried in the historical past for four hundred years. The deprivation of the sick count of his episcopal benefice in October, 1625 (a year after his influential father died) at the Diet of Sopron in 1625 has so far been a hidden *fact* in Hungarian history. The significance of this finding is not only the mere statement of the fact of the bishop's removal, but rather the placement of the issue in the process of the gradual deterioration in Hungarian-Croatian relations. In the light of the appeal in the case of the disposition from the Bishopric of Eger, sent to the Apostolic Holy See instantly, this hidden, hitherto unknown, internal conflict

¹ See pp. 229–264.

among Hungary's high and middle clergy can be interpreted as an opposition between two approaches, viz. medieval vs. tridentine. We must also consider the fact, however, that the complaint placed at the Roman Curia against the Archbishop of Esztergom in favour of János Erdődy was accompanied by an attempt at a full-scale dishonouring of Hungary's episcopate. The idea and the realization of the appeal to Pope Urban VIII originates from the Croatian Gáspár Verbanovich, an influential canon at the Zagreb Chapter, who was also the *de facto* author of the document initiating the lawsuit, surviving in the Vatican Apostolic Library's (*Biblioteca Apostolica Vaticana*) series called *Barberini Latini*. The writings of another member of the same chapter, canon György Ráttkay, exhibit a clear and openly expressed anti-Hungarian attitude two decades later. The complaint against Péter Pázmány, Archbishop of Esztergom, sent to the Pope from Zagreb may be regarded as an exceptionally grave and important case, which – apart from violating the ban on directly turning to the Roman Curia – was also against strict Hungarian legal prescriptions. The last such case had occurred more than a century before, when the Augustinians of Kőrmend initiated a lawsuit against the head of the Hungarian Church.

The Vatican document pressing charges against Péter Pázmány at the Roman Curia, which serve as the chief basis for this study, belongs in essence to the history of the Diocese of Eger, as it addresses the Pope in favour of its disposed bishop. Besides the Archdiocese of Esztergom, the most important scene of the evolution of Catholic confessionalization was the Diocese of Eger, covering almost the entire territory of Upper Hungary. In the case of Esztergom, a functional step was taken in the process of carrying out the Tridentine programme with the appointment of Péter Pázmány, while – along the same political lines of power – it was the Count János Erdődy, a young aristocrat, mentally and psychologically incapable, who was appointed to Eger. The high priesthood of the non-residing count was utilized by his environment, consisting of Croatian clerics, to basically “drain out” the Bishopric's income. The misuse, however, did not lead to serious problems due to the campaigns of Gábor (Gabriel) Bethlen. Upon Tamás Erdődy's death in January 1624, and the Peace of Vienna in May 1624, concluding the second campaign by Bethlen, it became possible, indeed urgent, to solve the problem. Pázmány's move, assisted by the Papal Nuncio, at the Diet of Sopron of 1625, bringing about the deprivation of János Erdődy of the Bishopric of Eger (note that the death next year of the still young aristocrat could not possibly be foreseen and taken into consideration), and the appointment of János Pyber, an experienced bishop consecrated back in 1613, proved to be a step of key importance. His rule saw the re-acquisition of the incomes that founded the future spread of Catholicism, setting them in order and providing for their functional use. The early modern Catholic confessionalization was basically centred around bishops. The removal of Erdődy, incapable of organizing denominations, from his bishop's seat, and his replacement with the capable bishop János Pyber, are interpretable as equally essential, crucial (and also symbolic) steps in the history of the Diocese of Eger, together with most of Upper Hungary, as well as Péter Pázmány's Archbishopric of Esztergom in the early modern history of the Archdiocese and Hungarian Catholicism.

ISTVÁN TELEKESSY'S APPOINTMENT AS BISHOP OF CSANÁD
*Sources in the Medici Archives of Florence (1696)*¹

The Bishop István Telekessy (1633–1715) became known as Bishop of Eger during Rákóczi's War of Independence, being the first to sign the act dethroning the Habsburgs at the Diet of Ónod in 1707. His earlier ecclesiastical career is less familiar, which included his appointment, as canon of Győr, to the episcopal seat of Csanád in 1689. The territory of the Diocese of Csanád had been almost completely destroyed due to the Ottoman occupation; in actual fact, it was only the Franciscans of Szeged who had kept in touch with Hungary's church hierarchy. In the course of the 17th century, the Bishops of Csanád, residing on Royal Hungarian territory, entrusted the Franciscan superior of Szeged with the task of acting as vicar-general, fulfilling the pastoral and organizational duties even under Turkish rule. During the Ottoman war between 1683 and 1699, the part of the region of Banat between the rivers Danube, Tisza, and Maros (called *Temesköz* in Hungarian) suffered from constant fighting, making it impossible for István Telekessy to even consider residing in his diocese and starting its reorganization. This was one of the reasons why he did not even initiate the process of the papal approval of his episcopal title in Rome, which took place as late as 1696 when he had been persuaded by the Cardinal Lipót Kollonich, Archbishop of Esztergom, to appear at the Viennese Nunciature, requesting the process of approval to start. The process consisted of two parts, the stage at the Nunciature and the one in Rome. The Nunciature was temporarily headed by the auditor Francesco Maria Abbati, who carried out the canonical inspection of the nominee according to the established procedure, during which heard three witnesses, the Jesuit fathers Gábor Hevenesi, Márton Szentiványi and Maximilian Scherhackl, recording their testimonies, which related in part to the person nominated, but also to the conditions in the Diocese of Csanád. The testimony given by Gábor Hevenesi includes hitherto unknown biographical data about Telekessy, notably, that he had been offered the status of Hungarian Royal Chancellor by the Viennese Court, but he refused. The witnesses unanimously judged Telekessy, who had completed theological studies in Rome, to be eligible for bishop. At the same time, all of the three witnesses pointed out that the Bishopric of Csanád had been almost fully destroyed, and it is only the local Franciscans to be relied upon in the pastoral process. After the documentation of the bishop's canonical inspection had been completed at the nunciature, it was sent on to Francesco Maria de' Medici, the Habsburgs' Cardinal-Protector. As Cardinal Medici did not live in Rome, he could carry out the Roman process of approval through his agent, the Abbot Fabrizio Agostini. As we learn from the correspondence between Cardinal Medici and his agent, the imperial diplomatic representatives in Rome (Count Georg Adam von Martinitz, Imperial Ambassador, Cardinal Johannes von Goëss, Prince-Bishop of Gurk, and François Chassignet, ambassadorial secretary) were slow to react to the documents and instruction received from Vienna. Fabrizio Agostini was finally able to cooperate

¹ See pp. 265–276.

with the abbot Gianbattista Mariotti, Roman agent of Cardinal Lipót Kollonich, after which the process of the papal approval of István Telekessy was unhindered. At the papal consistory of August 13th, 1696, Cardinal Francesco del Giudice, joint protector, gave an account of the Bishop of Csanád's case, which was the second proposition (*propositio*). Pope Innocent XII also gave his approval for the procedure to be carried out *gratis*, considering the destruction suffered by the Diocese of Csanád. The abbot Mariotti sent the bull reinforcing Telekessy to Cardinal Kollonich on November 3rd, 1696. Not much later, viz. in the year 1699, however, Telekessy was appointed Bishop of Eger. The reorganization and rebuilding of the Diocese of Csanád could not start before 1716, after Temesvár (Timișoara) had been recaptured from the Turks by the Christian troops. The process of the reconstruction of the diocese started in the 1720's, first with Szeged as its centre, followed by Temesvár later.

BÉLA VILMOS MIHALIK

NEWS OF A CONCLAVE IN GYŐR

*Letters by Bartolomeo Pinto Poloni, Roman Agent, sent to Ferenc Zichy,
Bishop of Győr, in 1769¹*

Research on agents, as well as bringing to light and publishing the letters sent by them to their principals (clients), provide enormous opportunities for us to form a clear view of how well-informed the principals were as well as of the nature of their concerns. This holds especially for the bishops of Hungary, who maintained relationships beyond Vienna, viz. with Rome, via their agents. Ferenc Zichy, Bishop of Győr (1743–1783) was no exception: he employed agents working in Rome for three decades. Zichy's three Roman agents came from the same family; they were Pietro Poloni, Bartolomeo Pinto Poloni and Francesco Poloni.

An exceptionally important point in the history of these relationships was the year 1769, when, with the death of Pope Clement XIII in early February, a conclave had to be summoned in Rome. Zichy's current agent, Bartolomeo Pinto Poloni, wrote as many as twenty-one reports during that year, eleven of which date from the period of the conclave. Zichy was informed by his Roman agent on the identity of the cardinals arriving at the Eternal City, the current gossip in Rome, as well as the situation at the conclave. The agent, usually present at public events, provided precise and concise reports. As Poloni generally attached printed documents and newspapers to his reports, the Bishop's Court at Győr had a relatively comprehensive view on the news of the Roman events that had taken place about a week earlier.

The conclave of 1769 was extremely important: the great Catholic courts of Europe, led by the Bourbons, had decided to concentrate their powers on helping to St. Peter's throne a pope who would serve their political goals, including the issue of

¹ See pp. 277–297.

the dissolution of the Jesuit Order and the recognition of the territorial expansion of France and Naples. As a result, the conclave turned out to be a great European project, in which the Habsburg Empire mostly acted as an observer. Nonetheless, the Viennese Court kept being informed through their agents. My paper evaluates Pinto Poloni's letters and compares them to the letters sent by Francesco Brunati, Roman agent of the Imperial Vice-Chancellor Colloredo, and, as such, a well-informed person with access to the innermost circles.

RÓBERT OLÁH P.

THE EARLIEST *PROCESSUS* OF THE DIOCESE OF SZÉKESFEHÉRVÁR (1777)¹

The canonical investigational processes relating to the appointment to an episcopal or archiepiscopal position (*processus informativus*; *processus inquisitionis*; *processus canonicus*), known also as *episcopal processes*, contain valuable materials which serve as important, but hitherto not much studied, sources for historical research. Ignác Nagy de Séllye (1777–1789) was appointed first Bishop of the recently created Diocese of Székesfehérvár (*Albaregalen.*) in 1777. In connection with his appointment, following the legal prescriptions, the Nuncio at Vienna carried out the canonical process of the inspection of the state of the Diocese. We can find related material in the Vatican Apostolic Archives at two locations, viz. the Consistorial Archive and the Archives of the Viennese Apostolic Nunciature.

The collegiate chapter, named after the Assumption of the Blessed Virgin Mary, was founded by King (Saint) Stephen I. It may have been founded on the basis of the *capella regia*, or royal chapels, with a long tradition in the West; Székesfehérvár was namely a royal city, where the medieval kings of Hungary were crowned and generally also buried. It was a privileged provostship, which was surely granted (from the 13th century on) full passive *exemptio*. During the wars with the Turks, it was under Ottoman rule almost continually between 1543 and 1688. Upon the liberation of the city, the provosts attempted to restore the collegiate chapter, although without much success. This may be one of the reasons why neither the Diocese nor the Cathedral Chapter of Székesfehérvár have inherited the rights of the medieval provostship. In accordance with the monarch's request, the consistory of November 12th, 1776, gave its preliminary approval of the creation of the diocese and the chapter. Queen Maria Theresa founded the new diocese (along with the Diocese of Szombathely), appointing Ignác Nagy, Provost of Kaposfő and Cantor Canon (*canonicus cantor*) of Veszprém, as the first bishop (1777–1789). In his bull starting *Cunctis ubique* of June 17th, 1777 (known in Hungarian law as *bulła confirmatoria*), Pope Pius VI. reinforced the foundation of the Bishopric, which became a suffragan diocese of the Archbishopric of Esztergom. Its territory was carved out of the Diocese of Veszprém: Fejér

¹ See pp. 299–306.

county as well as parts of Pilis county came under the jurisdiction of the new bishop. According to claims by witnesses, the territory of the diocese contained sixty parishes, but consistorial documents as well as historical research point to sixty-two of them. The expected income of the Diocese was initially estimated to be around 15 thousand Florins (Guldens). Besides the income provided by tithes, the bishop was given the goods of the former privileged provostship as well as the goods of the Jesuits at Székesfehérvár before the dissolution of the order. It was the parish church of St. Stephen of medieval origin but built, in fact, not much earlier, that became his cathedral. A cathedral chapter with six members was also created, for the maintenance of which was planned to be based on the domains (demesnes) of Sukoró, Pákozd, Etyek, Gyúró and Sósút, whose goods belonged in most part to the collegiate chapter of Székesfehérvár before the Ottoman occupation; after the liberation from Turkish rule, to the Jesuits of Komárom (until the order was dissolved). Part of today's Sósút (Barátháza) was also given to the chapter.

There were two witnesses to the episcopal process, relating to the diocese. One of them was György Bernáth, who – as a clerk at the Hungarian Chancellery – may have been familiar with the conditions in Székesfehérvár; the other one was Márk Franyul (Marko Franjul), canon of Modrus (Modruš), who had served in the Diocese of Veszprém, and – as he claimed himself – the parish priest at Székesfehérvár as well.

TAMÁS TÓTH

VILMOS FRANKÓI'S RESEARCH REQUESTS
IN THE VATICAN APOSTOLIC ARCHIVES (1881–1885)¹

The aim of the present paper is to analyse, and elaborate on, the requests of research (between 1881 and 1885) by Vilmos Frankói, preserved at the Vatican Apostolic Archives (*Archivio Apostolico Vaticano*). For the most part, this is performed by embedding the requests preserved in the Prefectorial Archives, available by special permission, into the literature on the topic. Providing an overview of the conditions in the Vatican's Secret Archives, using them to form an overall picture of the work of Vilmos Frankói, canon and historian, chief secretary of the Hungarian Academy of Sciences, at the Vatican, especially as far as the beginnings of the publication of the series *Monumenta Vaticana Hungariae* are concerned.

During the period when Frankói joined the research on Vatican sources, the regulation was to hand in the request to the papal Secretary of State, who – upon approval – passed it on to the head of the Archives. The request was expected to contain a detailed description and justification of which documents the researcher wished to examine and to what end. The requests of Vilmos Frankói (1881–1885), found in the Prefectorial Archives of the Vatican Apostolic Archives, do meet these requirements.

¹ See pp. 307–321.

Once the request had been approved, the scholar was allowed to study the documents in the reading room, under the strict supervision of the archive's personnel. Fraknói, besides conducting negotiations on the organization of the work on *Monumenta Vaticana*, succeeded in starting his exploration in the Vatican Secret Archives after May 26th, 1881. This is proved by his requests: in his request dated May 15th, Fraknói – referring to an earlier letter by Haynald – addressed the Cardinal and Secretary of State Ludovico Jacobini, in order to be granted permission to go on studying the sources surviving from the 1300's and the 1520's in the volumes of *Nunziatura della Germania* and *Litterae Principium*, as well as in the letters of Cardinal Campeggio and Pope Clement VII. Fraknói requested an extension of his permit on June 6th, 1881, attaching a longer list of items he intended to study. Then, in his 1885 request, he gave an account of the increasing number of young Hungarian historians who joined the project, having seen its initial success as well as the results revealed in relation to Hungary.

This paper offers a brief overview of the first years of the history of the *Monumenta Vaticana Hungariae* (1881–1892/1909), tracing, most of all, Fraknói's work, who did pioneering work to establishing the ever-important pillars underlying the relations between the Holy See and Hungarian scientists.

KATALIN NAGY

“THIS IS BUT PURE HUNGARIAN MADNESS”

Sources on the aftermaths of the bull ‘Christi fideles graeci’¹

The creation of the Diocese of Hajdúdorog for Greek Catholics with a Hungarian identity in the year 1912 caused intense internal and external political debates, leading to some extreme expressions of anger and diplomatic bouts. The Romanians in Hungary, as well as public opinion in the Kingdom of Romania, considered the step as an attack on them by the Budapest government, since about half of the parishes of the newly established diocese had been transferred from the dioceses of the Romanian Greco-Catholic metropolitan domain of Transylvania. The creation of the diocese, initiated by Francis Joseph (Franz Joseph) I as apostolic King of Hungary, was preconized by Pope St. Pius X in his bull *Christi fideles graeci*. The bull itself represented, as interpreted by Romanians, the injustice they suffered, the subjugation of Romanian Greek Catholics by the law, and a threat to Romanian national identity. The peace treaty of Trianon cured, indeed amply compensated for, the Romanians' grievances, due to which the *Christi fideles graeci* became a symbol of past harassments in the period between the two world wars. Romanian fears were again revived by the Second Vienna Award: as the Romanian-Hungarian border had been altered, Miklós Dudás, Bishop of Hajdúdorog, proposed a re-transfer of the parishes that had been categorized

¹ See pp. 323–339.

as belonging to his diocese in 1912 but placed under the supervision of the metropolitan dioceses in 1919. Starting in the autumn of 1940, the relevant officials were attempting to find a solution during a long series of meetings as well as by commissioning an apostolic inspector; these attempts, however, lost their relevance (much like the revision of the bull *Christifideles graeci*) as a result of the war and its consequences.

This study, based on two private letters and a diplomatic reminder (found in the papal *Archivio Storico della Segreteria di Stato*), attempts to show what Romania's "official" opinion about the problem was on the one hand; on the other hand, it presents the views of the Senator Mariu Theodorian-Carada, a veteran of Romanian politics, who kept following the endeavours of Hungarian Greco-Catholics for three decades, playing his part in the fight against *Christifideles graeci*. His attitude and thoughts were definitely influenced by what the Cardinal Mariano Rampolla said to him about the Hungarian Greco-Catholic movement during a private conversation in 1910: "*This is but pure Hungarian madness*".

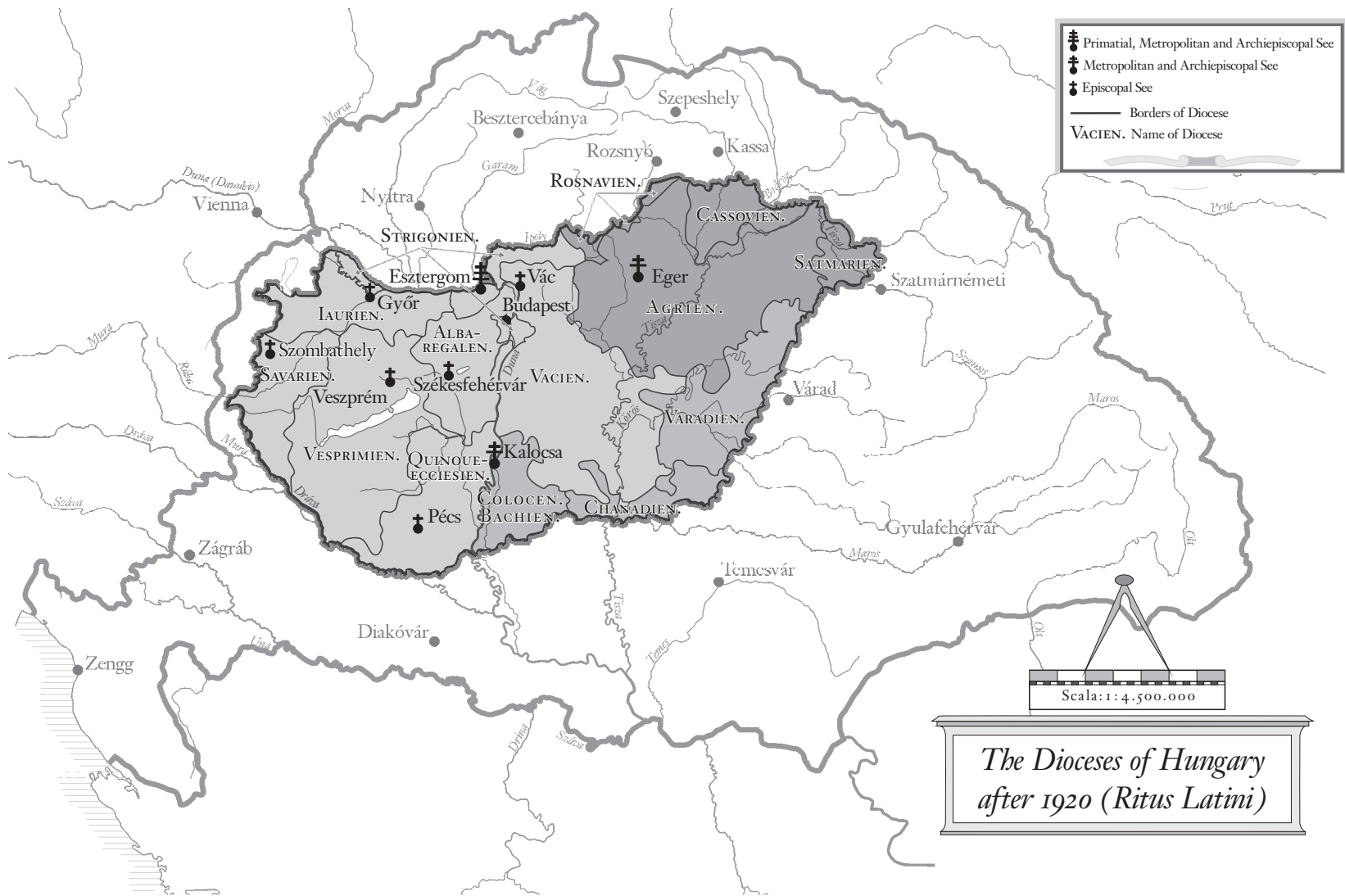
TAMÁS VÉGHSEŐ

THE NEGOTIATIONS BETWEEN JÓZSEF GRÓSZ, ARCHBISHOP OF KALOCSA-BÁCS,
WITH ALVARY GASCOIGNE, BRITISH ENVOY TO BUDAPEST, IN 1945¹

This paper presents and analyzes two reports by Alvary Gascoigne, British Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary in Budapest (1945–1946), in which he informed the British Government about his negotiations with József Grósz, Archbishop of Kalocsa-Bács (1943–1961). Copies of these reports were also sent by the diplomat to his Vatican counterpart, Sir Francis D'Arcy Osborne, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary based in Rome. The documents, preserved in the papal *Archivio Storico della Segreteria di Stato*, were forwarded by the latter diplomat to Domenico Tardini, papal Substitute of the Secretariat of State, who was also in charge of the international relations of the Apostolic Holy See as Secretary of the Holy Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs. Pope Pius XII was, thus, able to receive news of the recent developments in Hungary's ecclesiastical and political conditions, from direct Hungarian sources via British mediation at the end of World War II.

Having given an outline of the historical background as well as Gascoigne's career, we present an account of two meetings of the Archbishop and the Envoy (taking place on May 28th and July 23rd, 1945). During these meetings, the two men discussed the current political, social and ecclesiastical situation, as well as the Hungarians' experience of the Soviets and the Communists. The important issue of realizing land reform and property redistribution was also raised, just like the difficulties of maintaining and managing the extensive ecclesiastical organization. Besides, the state of the Hungarian legal system, as well as the coming parliamentary elections, were also discussed by the Archbishop and the Envoy.

¹ See pp. 341–358.

*The Dioceses of Hungary
after 1920 (Ritus Latini)*

Gascoigne offered to open a communication channel between Hungary's Catholic Church and the Apostolic Holy See, which the Archbishop Grósz did accept. That is how Grósz's report (dated September 2nd, 1945) to Pope Pius XII on the state of the Hungarian people and their Church found its way to the Eternal City. Finally, to conclude our paper intended as a publication of sources, we briefly discuss the Archbishop's Anglo-American connections and their effects, with special regard to their reception during the Archbishop's show trial in 1951.

GYÖRGY SÁGI

VINCE TOMEK, PIARIST GENERAL, ADVISOR AND CHRONICLER
OF VATICAN DIPLOMACY¹

Besides the Nunciatures, the General Curiae of monastic orders, seated in Rome, have played a significant role in assisting the Apostolic Holy See in modern times, having a comprehensive picture of the issues of the places they serve at, thanks their international presence. During the years after 1945, these internal transmission channels became even more valuable: after the Soviet occupiers had expelled the Apostolic Nuncio Angelo Rotta from Budapest, there was no official diplomatic mission of the Holy See delegated to Budapest. It was mostly the Cardinal József Mindszenty who took responsibility for representing and informing the Vatican.

In post-war Rome, there were Hungarian monks serving at almost all of the significant male monastic centres. An outstanding one was Vince Tomek, elected Piarist general in 1947. Tomek, who spoke several languages, played an especially important role, since a great number of Piarist monasteries and schools, now headed by him, were located in the Eastern (Soviet) Bloc. Moreover, being the head of a monastic order which maintained Catholic grammar schools, he had direct experience of the process of Sovietization as well as the communists' political concepts regarding education. After the nationalization of Hungary's church-operated schools on June 16th, 1948, which had tragic consequences for the Piarist order, the main mission of which was teaching, he (Tomek) paid a visit to Hungary between July 26th and August 16th, attempting to achieve an exemption of monastic grammar schools from being nationalized.

In the autumn of 1948, he acted as aide to Gyula Czapik, Archbishop of Eger, who went to Rome aiming at a settlement of the situation regarding the ecclesiastical policies in Hungary – being a monastic order's general, he felt quite at home in the Curia's offices; even the employees working for the papal Secretariat of State often turned to him for advice, as Giulio Barbetta, who worked for the Secretariat, did in May 1949, on the issue of whom to appoint as Bishop of Veszprém. In the end, it was

¹ See pp. 359–377.

the Dominican monk Bertalan Badalik, supported by Tomek, who became Bishop of Veszprém. Vince Tomek kept paying continuous attention to the events in Hungary, especially the renewed negotiations during the Second Vatican Council, of which he kept a diary full of data. His bequeathed property, stored in 25 chests, includes 7 chests with 90 diaries in them, containing 5534 pages of notes from the period between 1949 and 1975. The processing of his inheritance has now started, thanks to the Fransiscan monk KÁLMÁN PEREGRIN, the continuation of which is an important task in getting to know the history of the Hungarian Church, of emigration, as well as the Second Vatican Council.

BALÁZS RÉTFALVI

Translated by LÁSZLÓ KRISTÓ